

De Lichtbrenger

voor zoekers naar waarheid

Lucifer®

Actuele onderwerpen gezien in het licht van de Oude Wijsheid of Theo-sofia:
de gemeenschappelijke bron van alle grote wereldreligies, filosofieën en wetenschappen

Waarom hebben we wetten?

Hoe intelligent is ChatGPT?

Was Plato tegen het schrift?

De voordelen van crematie

Tot welke gevolgen leidt het kweken van vlees?

De waarde van de verschillen tussen mensen

Sfeer bij de geboorte

Gaat opgedane kennis verloren?

Illustratie omslag:

Hoe leert een genezer het vak? Door direct onderwijs van een meester-geneesheer, of door het bestuderen van medische geschriften, of allebei? Illustratie: een 1000 jaar oud boek met daarin een Aramese vertaling van het werk *Over de potenties van eenvoudige medicijnen* van de Grieks-Romeinse arts Galenus (129-199 van onze jaartelling). De vertaling is later overschreven met hymnen, maar kan met bepaalde technieken toch weer zichtbaar worden gemaakt.

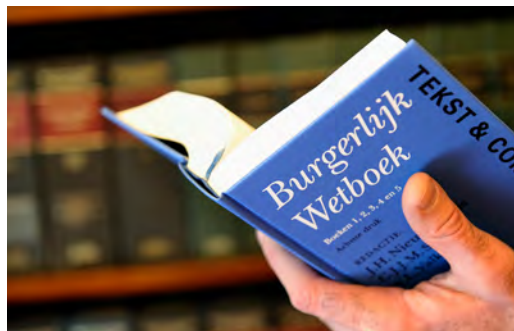
Licht op ...

98

Waarom hebben we wetten?

Vanuit welke principes kunnen we onze wetten maken en in de praktijk toepassen? Hoe bekijkt u bijvoorbeeld een bekeuring: ziet u het als een bericht dat u wijst op het algemeen belang? En hoeveel wetten hebben we eigenlijk nodig?

Herman C. Vermeulen

Hoe intelligent is ChatGPT?

p. 101

Bij elk nieuw verschijnsel is het de uitdaging om mening van kennis te onderscheiden. In dit artikel bieden we een visie op kunstmatig intelligente tools als ChatGPT, gebaseerd op de Universele Wijsheid of Theosofia.

Erwin Bomas

Tot welke gevolgen leidt het kweken van vlees?

p. 116

Er wordt in meerdere landen geëxperimenteerd met kweekvlees. De ontwikkelingen op dit gebied gaan razendsnel. Des te meer redenen om vanuit de theosofische inzichten na te gaan: wat ben je aan het doen, en wat voor gevolgen heeft dat voor dier én mens?

Henk Bezemer

Was Plato tegen het schrift?

p. 108

Bij discussies over nieuwe technologie wordt meer dan eens Plato aangehaald. Plato zou, via zijn spreekbuis Socrates, namelijk gezegd hebben dat het schrift tot geheugenverlies zou leiden. Maar is dit echt wat Plato schrijft?

Erwin Bomas

Uw Vragen

122

- » De waarde van de verschillen tussen mensen
- » Sfeer bij de geboorte
- » Karma
- » Gaat opgedane kennis verloren?
- » Devachan
- » Mededogen en mensen die kwaad willen doen

De voordelen van crematie

p. 112

Waarom je lichamen van overleden mensen beter kunt cremeren dan begraven.

Barend Voorham

Activiteiten agenda

128

- » Online lezingen
- » Cursus Universele Wijsheid
- » Symposium terugzien

Licht op ...

Waarom hebben we wetten?

Belichamen onze wetten het algemeen belang?

Heeft u toen u een bekeuring kreeg, of welke overheidscorrectie dan ook, ooit eens het idee of gevoel gekregen dat u terugverwezen werd naar uw plaats in het geheel, naar uw deelname aan het Ene Leven? En als dat niet het geval was, hoe kwam dat? Kwam dat omdat de hand via welke de correctie kwam, totaal niet boven de situatie stond, geen uitstraling had van universaliteit en algemeen belang, kortom, niets met bovenpersoonlijkheid te maken had?

Hoe kom ik aan de gedachte om zulke verbanden te leggen? Omdat de wetten in landen gebaseerd zouden moeten zijn op het algemeen belang, op mensenrechten en humanitaire uitgangspunten, op de universele wetten in de natuur die zekerheid en de rechten van elk wezen garanderen. De wetten in een land zijn niet zomaar regels die we kunnen gebruiken om beperkte groepen voorrechten te geven, maar moeten een zekerstelling voor iedereen zijn, voor een harmonische samenleving waar iedereen zijn plaats in kan vinden.

In Nederland is onze parlementaire Grondwet sinds 1848 van kracht, toen deze door Thorbecke met zijn collega's werd opgesteld. Hij is sindsdien nog wel regelmatig bijgesteld en aangevuld. De laatste grote principiële aanvulling die deze gekregen heeft, was in 1976/77. Toen werden in artikel 1 de woorden "of op welke grond dan ook" toegevoegd, zodat geen enkele groep anders zal worden behandeld (amendement van Marcus Bakker). Is dit niet een vanzelfsprekende humaniteit?

Een Grondwet is geen verzameling van onderlinge afspraken die ons prettig uitkomen, maar moet gaan over gelijkheid, gelijkwaardigheid en bestaanszekerheid (de nieuwe populaire term). Dit is geen nieuw geluid. Deze visie heeft in vele woelige perioden een grote rol gespeeld. Het ontbreken van universele rechtvaardigheid was vaak de aanleiding tot volksopstanden en wereldwijde volksverhuizingen.

Hoeveel wetten hebben we nodig?

Ik wilde twee Nederlandse universele wetten er even uitlichten. Het eerste artikel van onze Grondwet hebben we net al even genoemd:

Artikel 1 – Allen die zich in Nederland bevinden, worden in gelijke gevallen gelijk behandeld. Discriminatie wegens godsdienst, levensovertuiging, politieke gezindheid, ras, geslacht, handicap, seksuele gerichtheid of op welke grond dan ook, is niet toegestaan.

En "Hoofdstuk II. Verkeersgedrag, § 1. Gedragsregels, artikel 5a" van de Wegenverkeerswet 1994 luidt als volgt:

Het is een ieder verboden opzettelijk zich zodanig in het verkeer te gedragen dat de verkeersregels in ernstige mate worden geschonden, indien daarvan levensgevaar of gevaar voor zwaar lichamelijk letsel voor een ander te duchten is. Als zodanige verkeersgedragingen kunnen de volgende gedragingen worden aangemerkt: ...

Jammer dat deze laatste wet negatief gesteld is, als een verbod, in plaats van "een ieder dient zich zo

te gedragen dat niemand in gevaar wordt gebracht”.

Waar ik de aandacht op wil vestigen, is het *universele* karakter van deze twee artikelen uit de Grondwet en de Wegenverkeerswet, die de basis zijn voor alle daaruit voortkomende artikelen en sub-artikelen. Een heel interessante vraag is: zijn deze twee grondgedachten dan niet voldoende? Als we ze goed doordenken, zouden alle gedetailleerde uitwerkingen niet nodig zijn. Deze kerngedachten zijn zo principieel, dat er alleen aanvullende uitleg nodig is als wij ze niet begrijpen of ons laten verleiden om ons los te zien van het geheel. In de praktijk is er een grote neiging om alle details in wetten en regels vast te leggen, wat impliceert dat er dan ook weer wetgeving nodig is als we die wetten overtreden hebben. De universele grondgedachte en de daaruit voortkomende verantwoordelijkheid voor het geheel, zijn dan al helemaal uit het zicht verdwenen.

De directe vraag die hieruit voortkomt is: voelen wij ons medeverantwoordelijk voor eenieder die zich in Nederland bevindt (om mee te beginnen), of voor al onze medeweggebruikers? Zo ja, dan zullen we een natuurlijk universeel gedrag ontwikkelen waarbij we de anderen zullen respecteren. Maar de werkelijkheid is weerbarstig.

Vanuit welke principes maken we onze wetten?

Theosofisch gezien, zou elke Grondwet of wet die bedoeld is om een samenleving te leiden, van welk land dan ook, op de Kosmische Wetten gebaseerd moeten zijn. Om die reden verwachten wij dat uiteindelijk alle wetten in deze wereld daarop gebaseerd zullen worden. Dat klinkt u misschien wat utopisch in de oren. Dat klinkt misschien zo, maar uiteindelijk zullen we al lerend tot dat inzicht komen. Het kan lang duren, maar uiteindelijk leren we allemaal.

De hierboven genoemde tweede universele wet, de Wegenverkeerswet, is een afgeleide van het eerste artikel in onze Grondwet. Ze laten onze verantwoordelijkheid voor het algemeen belang zien. Maar veel gedetailleerde wetten hebben juist het effect dat ze ons besef van eigen verantwoordelijkheid verkleinen. Ook het zoeken naar de mazen in een wet gaat vaak tegen de geest van de wet in.

Toen wij op 10 september 2023 ons symposium ‘De Religie van morgen’ hielden, spraken we in de eerste lezing over het heimwee naar de Eenheid.⁽¹⁾ Het is precies deze kerngedachte van Eenheid die ontbreekt, waardoor we de vele duizenden wetten en richtlijnen nodig hebben, die ook steeds weer aangevuld moeten worden als de uiterlijke omstandigheden veranderen. De vraag voor de eerste workshop van dat symposium, “Kunnen we de universele eenheid ervaren en er een omschrijving van geven?” was dan ook geen eenvoudige opdracht.

Na het vorige kunnen we ook begrijpen wat Lao-tse in zijn 18e paradox laat zien, namelijk, dat het gaat om de innerlijk mentaliteit:

Wanneer de grootheid van Tao aanwezig is, komt actie voort uit iemands eigen hart. Wanneer de grootheid van Tao afwezig is, komt actie voort uit de regels van ‘vriendelijkheid’ en ‘rechtvaardigheid’. Als je regels nodig hebt om vriendelijk en rechtvaardig te zijn, om deugdzaam te zijn, is dit een duidelijk teken dat deugd afwezig is. Zo zien we de grote hypocrisie verschijnen.⁽²⁾

Op hetzelfde moment dat je weet dat je verkeersgedrag of algemeen gedrag binnen de regels van de wet valt, dus ‘safe’ is, neemt dit gelijk een stuk verantwoordelijkheid van jou weg: jouw verantwoordelijkheid om verder te denken en te kijken of je gedrag wel passend is in het licht van de Universele Wetten. Het was dan ook treffend om in het symposium te horen dat het woord *relegere*, de Latijnse basis van ons woord religie, ook de betekenis bevat van *lex*, dat ‘wet’ betekent, Universele Wet. In het Sanskrit heeft *Dharma* diezelfde kernbetekenis. Dharma betekent Wet maar ook Plicht. Is dat eigenlijk niet heel logisch? Beide termen worden in de kaders hieronder toegelicht.

Op het algemene belang gewezen ...

Als het bovenstaande u duidelijk is geworden, zal u, als u nu door de overheid of via een van haar ambtenaren wordt gecorrigeerd, mogelijk een gevoel van coulantheid krijgen. U bent immers bewust gemaakt van het belang van de gemeenschap, waardoor u uw plaats in het grote geheel nog beter kunt innemen.

Herman C. Vermeulen

Wat is religie?

Het woord 'religie', afgeleid van het Latijnse *religio*, betekent dus: een zorgvuldig uitkiezen van fundamentele overtuigingen en motieven door het hogere geestelijke intellect, een intuïtief onderscheidings- en beoordelingsvermogen, en een consequent vasthouden aan het gekozen, wat zich uit in een levenswijze en handelwijze die in alle opzichten overeenstemmen met de innerlijke overtuigingen waartoe men is gekomen. Dit nu is de religieuze geesteshouding. Hieraan voegt een Theosoof nog de volgende, zeer belangrijke gedachte toe: aan al de verschillende religies en filosofieën uit de oudheid ligt een Geheime, Esoterische Wijsheid ten grondslag, die werd bekendgemaakt door de edelste Mensen die ooit hebben geleefd, de Stichters en Grondleggers van de verschillende wereldreligies en wereldfilosofieën. En dit verheven Stelsel was, wat zijn grondgedachten betreft, overal op aarde identiek. Dit stelsel was onder verschillende namen bekend, zoals bijvoorbeeld de Esoterische Wijsbegeerte, de Oude Wijsheid, de Geheime Leer, de Overgeleverde Leer, enzovoort, terwijl het tegenwoordig Theosofie wordt genoemd.⁽³⁾

Wat is Dharma (Sanskrit)?

Een zelfstandig naamwoord dat afgeleid is van de werkwoordstam *dhri*. Het betekent ware religie, ware filosofie, ware wetenschap en de juiste vereniging van deze drie — derhalve, de Wet *per se*. Het betekent ook rechtvaardigheid, gerechtigheid, handelwijze, plicht en dergelijke. Het heeft tevens de secundaire betekenis van essentiële, karakteristieke eigenschap of hoedanigheid, en hierin komt het zeer dicht bij de betekenis van Swabhâva. Om een voorbeeld te geven: de plicht van een mens is zijn Dharma, dat wil zeggen, dat wat bepaald of voorgeschreven is of wat hem van nature te doen staat.⁽⁴⁾

Referenties

---

1. 'De Religie van morgen', zie: <https://blavatskyhouse.org/nl/symposium/archief/symposium-2023/>.
  2. Lao Tzu, *Tao Te Ching*, 18e paradox. Vertaald door Jonathan Star van het Chinees naar het Engels. Penguin Random House, Tarcher Cornerstone Editions. De Engelse tekst is door mij in het Nederlands omgezet.
  3. G. de Purucker, *Occult Glossarium*. Den Haag, Stichting I.S.I.S., p. 153 (lemma 'Religie').
  4. Zie ref. 3, p. 66 (lemma 'Dharma').
-

Kerngedachten

- » Intelligentie is denkvermogen, een kwaliteit van bewustzijn, van leven. Elk levend wezen is in potentie intelligent. Het ene wezen heeft meer hiervan ontwikkeld dan het andere.
- » Menselijke intelligentie is onderscheidingsvermogen, het vermogen onderscheid te maken tussen wat *lijkt* en wat *is*.
- » Met ‘generatieve AI’ kun je automatisch teksten, afbeeldingen, video’s, audio en andere content genereren die voorheen alleen door mensen werden gecreëerd.
- » AI-tools als ChatGPT zijn niet intelligent, maar kunnen intelligent lijken voor degene die daarin gelooft.
- » Bij een goede menselijke dialoog vindt uitwisseling plaats op meerdere niveaus van ons bewustzijn, waarbij onze innerlijke wijsheid actief gemaakt wordt en zich kan uitdrukken.
- » Het is erg risicovol om AI – dat zonder geweten is – in te zetten bij menselijke interactie waar ethische vragen een rol spelen. Makers en gebruikers zijn karmisch verantwoordelijk voor de gevolgen.
- » De ontwikkeling van generatieve AI kent veel bezwaren. Dit vraagt om dialoog in de ware zin: zoekend naar universele wijsheid.

Hoe intelligent is ChatGPT?

Bij elk nieuw verschijnsel is het de uitdaging om mening van kennis te onderscheiden. In dit artikel bieden we een visie op kunstmatig intelligente digitale hulpmiddelen als ChatGPT vanuit de Universele Wijsheid of Theosofia.

Door alle media-aandacht kan de introductie van ChatGPT nauwelijks iemand ontgaan zijn. Daarmee is ook de discussie losgebarsten over de potenties en gevaren van *artificial intelligence* (AI) in het algemeen. En zoals dat vaak gaat bij de komst van een nieuw product, technologie of ander verschijnsel, duikt de ene na de andere mening op over wat dit allemaal zou kunnen betekenen. Onder de voorstanders vind je natuurlijk de makers, die erg gebaat zijn bij alle aandacht voor hun nieuwe product en de beloften daarvan. Daarmee kunnen ze immers, zo hopen ze, extra potentiële klanten of investeerders trekken. Tegenstanders komen, terecht of niet, met allerlei bezwaren. Soms zijn die goed onderbouwd, maar er zijn ook opiniemakers die als een soort onheilsprofeten meeprofiteren van de aandacht door allerlei doemscenario’s voor te schotelen. Bij elk nieuw verschijnsel is het dus de uitdaging om *mening* van *kennis* te onderscheiden. Daarbij helpt het om goed vast te stellen wat een verschijnsel daadwerkelijk is, en wat

de achterliggende krachten of principes zijn waarop het staat. ChatGPT is een chatbot, een soort geautomatiseerde gesprekspartner waarmee je kunt chatten. Het is een vorm van zogenaamde ‘generatieve’ AI. Dat zijn tools die op basis van beperkte input – bijvoorbeeld een vraag – nieuwe tekst, plaatjes, video of audio kunnen creëren. Deze tools maken dus ‘zelfstandig’ producten waar tevoren doorgaans mensen voor nodig waren (even los van het feit dat er voor de werking van deze AI-tools ook mensen nodig zijn). Dit roept de vraag op in hoeverre AI mensen kan vervangen en raakt dus ook aan essentiële vragen over wat menselijke intelligentie nu eigenlijk is en hoe dat zich tot deze technologie verhoudt. Ofwel, in hoeverre is wat intelligent lijkt ook daadwerkelijk intelligent? In dit artikel bieden we een visie vanuit de universele wijsheid of Theosofia, waarmee we meer duurzame antwoorden willen geven op de vragen die oprijzen over AI. Te beginnen met een definitie van intelligentie.

Wat is intelligentie?

In de wetenschap is er geen eenduidigheid over het begrip intelligentie. Er zijn veel verschillende definities, er worden diverse vormen van intelligentie onderscheiden, en er bestaan verschillende visies op.⁽¹⁾ Een aantal elementen komt in meerdere definities terug, zoals doelgericht handelen, abstract, logisch en consistent redeneren, plannen en problemen oplossen.

De basisgedachte van de Theosofia – de synthese van wetenschap, filosofie en religie – is dat alles in essentie leven of bewustzijn is. Voor een definitie van leven of bewustzijn sluiten we aan op Plato, die leven definieert als *zelfbeweging*: het vermogen van een wezen om uit zichzelf te ageren, maar ook te reageren op de omgeving.⁽²⁾ Volgens de Theosofia is intelligentie een kwaliteit van bewustzijn die synoniem is aan het denkvermogen.⁽³⁾ Hoewel denkvermogen in het dagelijks leven voornamelijk aan de mens wordt toegeschreven, is het een universeel beginsel van bewustzijn. Elk leven bezit in potentie intelligentie, waarbij het ene wezen het vollediger uitdrukt dan het andere.

Bij bijvoorbeeld planten en dieren is intelligentie nog niet of nauwelijks tot ontwaking gebracht en is het onderdeel van het onzelfbewuste instinct. Als mensen zijn we bewust geworden van onze eigen intelligentie, wij kunnen ons denken beschouwen en daarmee sturen. Dat gaat gepaard met zelfbewustzijn: het vermogen om te reflecteren op jezelf. In onze menselijke evolutie zijn we nog lerend om het denkvermogen ten volle uit te drukken. Ons dagelijks denken is voor een deel nog onbewust en soms instinctief, maar met ons onderscheidingsvermogen kunnen we steeds actiever richting geven aan ons denken.

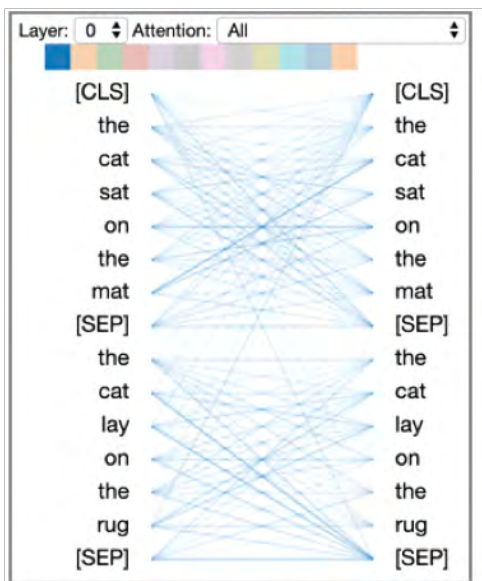
Het woord intelligentie komt uit het Latijn. Het is de Latijnse vertaling voor het Griekse woord *nous*.⁽⁴⁾ Het woord *nous* wordt ook wel gelijkgesteld aan het Sanskrit *buddhi-manas*, het denken (*manas*) geleid of gericht door het verlichtingsbeginsel in ons (*buddhi*).⁽⁵⁾ Met dit buddhische denken wordt het actieve, richtinggevende denken bedoeld dat gebaseerd is op inzicht, samenhang, begrip en intuïtie. De Latijnse oorsprong van het woord bestaat uit de samenstelling van het voorzetsel *inter* dat ‘tussen’ betekent en het werkwoord *legere* dat ‘kiezen’, ‘selecteren’, ‘lezen’ betekent. Je kunt de hogere, menselijke vorm van intelligentie dus vertalen als onderscheidingsvermogen. Het vermogen om, tussen de regels door of achter de woorden, de betekenis te kunnen onderscheiden. Om onderscheid te kunnen maken tussen wat lijkt en wat is. En ook om onderscheid te maken tussen twee

motieven in onszelf: laten we ons leiden door slechts onze instinctieve impulsen en ons eigenbelang, of baseren we onze keuzes, ons denken en ons handelen op de eenheid die we zijn, in lijn met ons inzicht in het grotere geheel, het zien van de samenhang en het begrip voor anderen? Als we weer terugkeren tot ons onderwerp van AI, dan zien we dat AI ten eerste niet voldoet aan de gestelde definitie van leven of bewustzijn. Het beweegt namelijk niet vanuit zichzelf, zonder een daaraan voorafgaande opdracht. Ook reageert het slechts beperkt op de omgeving, alleen als het de juiste input ontvangt en zolang het van buitenaf door anderen, niet door zichzelf, voorzien wordt van energie. AI is geen intelligentie, maar is slechts technologie die bedoeld is om intelligent te *lijken*. Wat is het dan wel?

Wat is ChatGPT?

Om goed uit te leggen wat generatieve AI-tools als ChatGPT, Dall-E, Midjourney, Stable Diffusion, enzovoorts zijn, duiken we een klein beetje in de achterliggende technologie en hoe deze werkt. We starten met tekstgenerators als ChatGPT. Deze zijn onder andere gebaseerd op zogenaamde Large Language Models (LLMs) of geavanceerde taalmodellen. In de basis werkt een taalmodel door te voorspellen welk woord volgt op een daaraan voorafgaand woord of woordcombinatie. Het zijn statistische voorspellingen gebaseerd op bestaande woordcombinaties. ChatGPT maakt gebruik van een geavanceerd taalmodel waarin niet alleen elk woord gewogen wordt ten opzichte van het vorige, maar ook elk woord weer opnieuw ten opzichte van alle woorden in de zin en ook op basis van parameters (kenmerken) die door het ‘trainen’ van het model zijn ontwikkeld. Door de toegenomen rekenkracht bevatten deze taalmodellen inmiddels miljarden parameters om tekst te voorspellen. De hoeveelheid data waarmee deze taalmodellen ‘gevoed’ wordt is gigantisch. Aangenomen wordt dat AI-tools gebruikmaken van databases van *Common Crawl*, waarin zoveel als mogelijk alle data van het internet opgeslagen wordt, inclusief gegevens waarop copyright berust.⁽⁶⁾ De tools die plaatjes maken vanuit tekst worden ook gevoed door alle internetdata. En ook hier worden er statistische voorspellingen gedaan welk beeld bij welke tekst hoort. Het trainen hiervan wordt vooral door mensen gedaan. Er zijn bedrijven, met name in lage-lonenlanden, waar mensen de hele dag niets anders doen dan ‘metadateren’, het labelen van plaatjes. Inclusief het filteren van schadelijke content, wat ook de nodige

In Large Language Models wordt elk woord statistisch gewogen met elk woord op basis van miljarden parameters in het taalmodel. Bron: SURF.⁽⁷⁾

psychische risico's voor deze medewerkers met zich meebrengt, omdat ze met afschuwelijke beelden worden geconfronteerd. Ook bij tekstgenerators als ChatGPT filteren mensen alle kwalijke taal eruit.⁽⁸⁾

De kans is groot dat je zelf ook meegedaan hebt aan dit werk. Bij elke 'captcha' van Google om te bewijzen dat 'je geen robot bent', help je eigenlijk in dit proces: 'selecteer alle plaatjes met een brug erop'. Meestal gaat het om verkeerssituaties, ongetwijfeld bedoeld om de AI achter zelfrijdende auto's te trainen.

In essentie werken generatieve AI-tools dus op basis van statistiek, heel veel data en menselijke moderatie. Er is geen enkele vorm van reflectie, begrip of onderscheidingsvermogen aanwezig in deze AI-tools zelf, ze zijn niet intelligent. Terecht wijzen critici erop dat we deze tools dus beter 'stochastische papegaaien' (napraters op basis van statistiek) kunnen noemen of 'bullshitters' (een 'bullshitter' is niet een leugenaar, maar iemand die maar wat uitkraamt zonder dat het hem uitmaakt of iets waar is of niet) die maar wat 'hallucineren'.⁽⁹⁾ De teksten van ChatGPT zijn niet meer dan een statistische brij van woordcombinaties. Dat het intelligent lijkt, wil niet zeggen dat het intelligent is.

Tegelijkertijd levert ChatGPT vaak redelijk correcte resultaten op, omdat het van een enorme hoeveelheid gegevens gebruikmaakt, die op internet over een bepaald specifiek onderwerp te vinden is. En als een meerderheid van die gegevens waarheidsgetrouw is, dan levert dat dus statistisch een waarheidsgetrouw resultaat op. Daarmee

vormt ChatGPT ook een krachtige zoekmachine, voor feitelijke zaken die over het algemeen bekend zijn. Het is als een *Wikipedia* waar je vragen aan kunt stellen.

Maar een meerderheid van meningen houdt alleen niet altijd de juiste kennis in. Zeker als het gaat om kennis die wat minder gangbaar is en waar weinig bronnen van zijn of geen consensus over is, denk bijvoorbeeld aan esoterische kennis. De bronnen die er zijn, zijn bovendien vaak versluierd met metaforen en symboliek. Dus je kunt de antwoorden van ChatGPT zien als suggesties over iets waar de meeste mensen het al over eens denken te zijn, *waarbij je zelf dient te bepalen wat waar of waardevol is*. En dat geldt dus ook voor de dialoog die we schijnen te voeren met AI. Schijnen te voeren, omdat als je kijkt naar wat een dialoog werkelijk betekent, dit met een chatbot niet mogelijk is.

Wat is een dialoog?

Het woord dialoog komt van het Griekse *dia-logos* dat letterlijk 'door het woord' betekent.⁽¹⁰⁾ Niemand zal echter beweren dat de woorden gelijk staan aan de gedachtebeelden die 'de zender', 'de denker' wil overdragen in een dialoog. Woorden zijn slechts de gebrekkige voertuigen om ons denken in te kleden, waarmee we onze ideeën proberen te delen. Om elkaar goed te begrijpen, hebben we meestal meer woorden nodig. Aan de andere kant kunnen we ervaren dat hoe beter we anderen kennen, een bepaalde verstandhouding met anderen hebben, hoe minder woorden er nodig zijn om onszelf duidelijk te maken. Dat we elkaar überhaupt kunnen verstaan, lukt alleen als we niet alleen dezelfde taal spreken in woorden, maar ook soortgelijke referentiekaders of visies op de werkelijkheid hebben, en ons kunnen inleven in elkaars leefwereld.

Bovendien doen we het woord 'logos' tekort door het alleen met 'woord' te vertalen. Het komt van het Griekse *legein* dat spreken betekent en van dezelfde wortel *leg-* komt waar ook het Latijnse *legere* uit afgeleid is, dat 'kiezen', 'selecteren' of 'lezen' betekent. In de theosofische literatuur heeft 'logos' meerdere betekenissen. Elk wezen heeft zijn eigen 'logos' en daarmee wordt het goddelijke of geestelijke deel van ons bewustzijn aangeduid. Via dit goddelijk-geestelijke deel, deze logos, staan we ook in verbinding met andere wezens, omdat de kwaliteit ervan universeel is. Elk wezen, en dus ook elk mens, is via zijn logos verbonden met het verst ontwikkelde bewustzijn van onze hiërarchie, die ook wel aangeduid wordt met de Eerste Logos. We zijn daar allen uitstro-

mingen of emanaties van. Hoe meer we daarop afgestemd zijn en onze eenheid met anderen ervaren, hoe meer er sprake is van werkelijke dialoog waarbij we elkaar volledig begrijpen of verstaan.

Dat er achter een woord dus veel meer schuilgaat, beschrijft Plato in de filosofische uitweiding van zijn *Zevende brief*.⁽¹¹⁾ Hier geeft hij aan hoe een woord of naam een afgeleide is van een oorspronkelijk Idee:

- De Idee
- Het ware inzicht (wat het is)
- Het verstand (de logica ervan)
- Kennis (allerlei eigenschappen)
- Afbeelding
- Omschrijving (bijvoorbeeld 'iets waarvan de uitersten overall even ver van het midden af staan')
- Woord/naam (bijvoorbeeld 'cirkel')

Vanuit de moderne Theosofie kunnen we daar nog aan toevoegen dat een idee een gedachte-elementaal is, een levende entiteit. Het is ons beste begrip of beeld van het oorspronkelijke ware Idee zoals dat in de hoogste Logos leeft. Gedachten zijn levende wezens, die wij met ons denkvermogen voeden of verder 'bezielen' door onze aandacht erop te richten. Een woord is dus het voertuig van een gedachte-elementaal.

Wat gebeurt er in een goede dialoog?

Bij een goede dialoog tussen mensen proberen we laag voor laag af te pellen wat de Idee of de universele levende gedachte is waar we een beeld van vormen, of liever nog, steeds verder op te klimmen tot het niveau van de Logos, de Idee of de goddelijke gedachte als onze gemeenschappelijke bron. Door verschillende perspectieven en inzichten te combineren kom je pas dichterbij de werkelijke betekenis. De dialoog, volgens de platonische of socratische methode, is de manier om ondanks alle meningen toch tot weten te kunnen komen (zie ook het artikel 'Was Plato tegen het schrift?' in dit nummer).⁽¹²⁾ Iedereen kan ervaren dat een goede dialoog het beeld kan verruimen van alle deelnemers.

Het is een feit dat sommige mensen veel beter naar anderen kunnen luisteren, zich in hen kunnen inleven en hen begrijpen. Dit vermogen hebben we allemaal, maar kunnen we verder ontwikkelen. De Theosofia leert ons dat we in essentie één zijn met al het leven, en dus ook in potentie in staat zijn om met al het leven te communiceren. Hoe beter we die eenheid herkennen, worden en leven, hoe makkelijker dat gaat. Maar voor een echte

dialoog zijn er altijd minimaal twee partijen nodig: een zender en een ontvanger. Hoe beter deze op elkaar 'afgestemd' zijn en willen zijn, hoe makkelijker de communicatie verloopt.

Dialoog via schrift

Je kunt je afvragen of een dialoog mogelijk is via het geschreven woord. Nu zou je lezen kunnen zien alsof je in dialoog bent met de auteur, en schrijven als het in dialoog gaan met je lezers. Als je als auteur alleen een omschrijving geeft van iets, al of niet met een afbeelding en allerlei feiten erover, doe je duidelijk nog geen recht aan de vragen die een nieuw onderwerp bij de lezer oproepen (wat is het?, waarom bestaat het?, waar komt het vandaan?, et cetera). Dan is er meer sprake van een monoloog en dat is voor sommige onderwerpen ook heel geschikt. Denk aan een gebruikershandleiding van een nieuw apparaat. Leent een onderwerp zich meer voor dialoog, zoals een filosofisch begrip als liefde, waarheid of rechtvaardigheid, dan is er op schrift geen mogelijkheid voor de auteur om zich, bij een tekst die voor meerdere mensen is bedoeld, op elke specifieke lezer tegelijk af te stemmen. Dit is ook de reden waarom Plato zijn filosofische ideeën in de vorm van dialogen schreef. Door verscheidene gesprekspartners op te voeren, die elk vanuit een eigen invalshoek vragen stellen, kan hij elk idee vanuit verschillende perspectieven belichten en daarmee op een variatie aan lezers aansluiten.

Dialoog via AI?

We hebben hierboven al geconcludeerd dat AI geen leven of intelligentie is. Het heeft dus ook geen logos. Waarom ervaren mensen chats met AI dan toch als dialoog? In een eerder verschenen artikel vergelijkt een filosoof de dialoog met AI met de metafoer van Narcissus, de mythologische figuur die verliefd werd op het spiegelbeeld van zichzelf in het water.⁽¹³⁾ Hij ziet slechts weerspiegeld wat in hem leeft en kent daar, vanuit zichzelf, waarde aan toe.⁽¹⁴⁾

Maar geldt dat ook niet voor tekst in het algemeen? Dat is ook de kritiek in Plato's *Phaedrus* (zie het artikel 'Was Plato tegen het schrift?' in dit nummer) die schreef dat een auteur via tekst lijkt te spreken, maar stil blijft als je iets terug wil zeggen. Bij de inzet van AI, verdwijnt er van een dialoog nog iets meer dan bij tekst alleen.

Want de content die ChatGPT genereert staat volledig los van de bovengenoemde rij van Plato van Idee tot woord, aangezien de link van het woord of een groep woorden met de bovenliggende niveaus is verbroken of

op zijn best gefragmenteerd weergegeven wordt. De woorden zijn uit hun oorspronkelijke context losgemaakt, ze drukken geen innerlijke betekenis uit. Ook als we met AI in de vorm van een chatbot interacteren, komt dit op geen enkele manier in de buurt van een dialoog zoals hierboven beschreven. Juist omdat AI geen intelligentie bevat, mist het een aantal kenmerken zoals ervaring, begrip en bezinning. Hieronder wat voorbeelden waar dit toe kan leiden.

Bots missen ervaring

Omdat AI geen bewustzijn is, kan het zich ten eerste ook niet belichamen in de zin van een voertuig besturen waarin het ervaring opdoet in de dagelijkse wereld. Het ontbeert daarmee ook het praktische inzicht van een belichaamd wezen. Dus als iemand de tool Midjourney instrueert om een mooie foto van een tent en kampvuur naast een meer en bergen in een nationaal park te genereren, dan ‘snapt’ de tool niet dat het kampvuur dan beter niet *in* de tent geplaatst moet worden.

Foto, gegenereerd met AI-tool.⁽¹⁵⁾

Bots missen begrip

Een voorbeeld waaruit blijkt dat bijvoorbeeld ChatGPT geen begrip heeft van een zin en de samenhang tussen woorden mist, is het antwoord dat het genereert op een simpel raadsel. Als de prompt (de invoertekst bij ChatGPT) luidt: “Een knuppel en een bal kosten samen €1,10. De knuppel kost €1,00 meer dan de bal. Hoeveel kost de bal?”, dan geeft ChatGPT het volgende antwoord: “Als de knuppel €1,00 meer kost dan de bal, en de knuppel en de bal kosten samen €1,10 in totaal, dan moet de bal €1,10 - €1,00 = €0,10 kosten.”⁽¹⁶⁾ (Het juiste antwoord is €0,05, zoals je kunt nagaan.)

Het is de makers er sterk aan gelegen om dit soort foutjes te voorkomen, en ongetwijfeld zal er met menselijke

interventie (alleen al door de terugkoppeling door gebruikers aan het programma dat het niet klopt) steeds meer verbetering optreden in de prestaties van AI. Maar de vraag is of dit soort fouten principieel te voorkomen is, als je kijkt naar de werking van AI. Want behalve menselijke interventie is er principieel geen intelligent mechanisme in AI dat kan reflecteren op de eigen output. Dit sluit aan op het volgende punt.

Bots missen bezinning

Met de bewuste ontwikkeling van menselijke intelligentie, ons denkvermogen, is ook ons zelfbewustzijn ontwikkeld. Via ons denken kunnen we reflecteren op onszelf. En zoals hierboven beschreven betekent intelligentie ook innerlijk onderscheidingsvermogen. Dat betekent ook het kunnen herkennen of onderscheiden van onze motieven. Zo kunnen we een innerlijke stem in onszelf ervaren, een bepaalde drijfveer die soms komt in de vorm van inspiratie of intuïtie en die onzelfzuchtig en mededogend van aard is. We kunnen dit verder ontwikkelen. Een vorm hiervan is wat we bezinning noemen. In ons leeft namelijk ook in meer of mindere mate een zelfzuchtig motief. Daarmee treedt ons persoonlijke belang naar voren, waarbij we ons los wanen van anderen of het geheel waar we deel van zijn. Juist door ons te bezinnen leren we dat deel in ons steeds meer te beheersen en kunnen we dat ook herkennen bij anderen en hen daarbij helpen.

Een AI-chatbot heeft geen innerlijke stem en kan zich niet bezinnen. Het kan geen inschatting maken van motieven, en dus ook niet van die van zijn gesprekspartner. Er is geen inleving, geen empathie. En daarom is het des te gevaarlijker dat AI ook in kwetsbare contexten ingezet wordt, met soms schokkende en pijnlijke voorvallen als gevolg.

Zo is ‘MyAI’ een ‘AI-vriendje’ die toe te voegen is aan de onder kinderen populaire chatapp Snapchat. Deze toevoeging is juist bedoeld als een veiliger alternatief voor kinderen dan bijvoorbeeld ChatGPT. Maar in tests blijkt MyAI onder andere aan jonge pubers te adviseren hoe je de geur van drank en wiet kunt maskeren, en hoe je kunt zorgen dat je Snapchat kunt verbergen voor ouders. Het bleek zelfs tips te geven voor een date met iemand die 18 jaar ouder was dan de 13-jarige gebruiker.⁽¹⁷⁾

Weliswaar is MyAI nu alleen beschikbaar op de premium (betaalde) versie van Snapchat en staat gemarkeerd als experiment, maar het is beschikbaar en er is totaal geen toezicht op het effect op de gebruikers.

En er zijn al zorgelijke effecten zichtbaar. Zo worden er

‘sociale chatbots’ gepromoot om te helpen bij mentale gezondheid. Niet zonder risico’s. Een gebruiker beschrijft hoe de chatbot ‘Replika’ haar antwoordde op een moment dat ze zei dat ze suïcidaal was: “Dan moet je zelfmoord plegen.”⁽¹⁸⁾ In België is onlangs een man overleden door zelfdoding na gebruik van een chatbot. Zijn vrouw is ervan overtuigd dat hij zonder de chatbot nog in leven zou zijn.⁽¹⁹⁾

Tot slot ook nog een voorbeeld van het misbruik dat van deze tools gemaakt kan worden. Zo verdampte er in korte tijd 500 miljard dollar aan beurswaarde door een met generatieve AI gegenereerde nepfoto van een explosie bij het Pentagon, die gedeeld werd via Twitter.⁽²⁰⁾

Gewetenloze AI risicovol in menselijke context

We hebben hierboven geschetst wat een dialoog in essentie is en dat een dialoog volgens die definitie met een chatbot niet mogelijk is. Bovenstaande voorbeelden laten ook zien hoe dit tot absurditeiten of zelfs schadelijke gevolgen kan leiden. De meeste gebruikers zijn zich wel bewust dat ze met computertechnologie te maken hebben, maar bouwen er soms een relatie mee op die niet onder doet voor die met een menselijke partner.⁽²¹⁾

Het is ook duidelijk wat de voordelen zijn van een chatbot. Hij is altijd en op elk moment beschikbaar en geeft onvermoeibaar antwoord. Bovendien is een echte dialoog zoals we hierboven hebben geschetst ook tussen mensen moeilijk te bereiken. Een hoop menselijke conversatie is eveneens schijndialoog. We zijn niet altijd open en oprecht over zaken waar we geen idee van hebben of onwetend over zijn. Of in ieder geval laten we in onze gesprekken – meestal onbewust – de potentie tot verdieping en verbreding van inzicht onbenut. Kennis van de Theosofia leert ons daarentegen dat we ook een innerlijke dialoog kunnen aangaan. En ook die is altijd en op elk moment beschikbaar en leidt bovendien wél tot innerlijke wijsheid. Als we ons daarin oefenen zullen we ook steeds beter worden in de dialoog met anderen. Maar voor mensen die die kennis niet hebben of puur vanuit nieuwsgierigheid experimenteren met een chatbot, is het niet gek dat ze het zullen ervaren als een echte dialoog. Dit heeft echter risico’s.

Want generatieve AI heeft geen geweten en is ‘non-ethisch’. Omdat het niet begiftigd is met een inzichtelijk aspect waarmee een ‘weldenkend intelligent mens’ zou inzien welke ethische gevolgen er voortkomen uit een bepaalde denkwijze, is het des te risicovoller om het in te zetten

waar er ethische kwesties in het spel zijn, zoals de menselijke context van bijvoorbeeld zorg, onderwijs of nieuwsvoorziening.

Gezien vanuit de wet van oorzaak en gevolg of karma zijn de ontwerpers en gebruikers volledig verantwoordelijk voor alle daaruit voortvloeiende gevolgen — of ze dat beseffen of niet. Het grote risico van de inzet van generatieve AI is dat we kwetsbare, beïnvloedbare mensen niet op het Pad van innerlijke groei helpen, maar op hun Pad barrières opwerpen door ze met AI illusies op te dringen. En wie van ons kan al van zichzelf zeggen, dat hij nooit beïnvloedbaar is?

AI kan op deelgebieden waar er geen sprake is van ethische afwegingen een krachtig hulpmiddel vormen. Denk bijvoorbeeld aan automatische vertaling of patroonherkenning bij het beoordelen van röntgenfoto’s, om twee voorbeelden te noemen.⁽²²⁾ Maar we spreken in dit artikel vooral over de explosie van *generatieve AI* die nu beschikbaar is en ingezet wordt voor menselijke interactie en communicatie – waar ethiek altijd een rol speelt – en niet over AI-toepassingen in het algemeen.

Naast de risico’s die ontstaan doordat generatieve AI intelligent lijkt maar het niet is, zijn er nog een aantal andere bezwaren, die soms ook gelden voor AI in het algemeen.

Bezwaren vragen om dialoog over generatieve AI

Een van de grootste bezwaren tegen de huidige ontwikkeling van generatieve AI is niet zozeer dat het ontwikkeld, onderzocht en beproefd wordt, maar dat, door het gratis beschikbaar te stellen aan iedereen, ook iedereen aan dit open experiment wordt blootgesteld. Bijna alle grote techbedrijven doen nu mee aan de ratrace om mensen als eerste naar de best presterende tool te trekken. ChatGPT bereikte al na vijf dagen 1 miljoen gebruikers en binnen twee maanden maar liefst 100 miljoen gebruikers.⁽²³⁾ Het is natuurlijk mogelijk dat door iedereen open te laten experimenteren, we met vallen en opstaan wel iets leren, maar tegen welke prijs? Want naast de onzekerheid over de uitkomsten van dit open experiment, zijn er nog legio andere bezwaren. We noemen er een aantal:

- Generatieve AI-tools doen aan datadiefstal. Ze voeden zich onder andere met data die auteursrechtelijk beschermd zijn of die alleen met een bepaald publiek doel door mensen zijn gecreëerd.⁽²⁴⁾
- De gegevens waarmee AI-tools zich voeden zijn niet altijd neutraal. Daardoor kan er bijvoorbeeld disci-

minatie ontstaan.⁽²⁵⁾

- Generatieve AI-tools zijn ‘bullshitters’ die zelf niet kunnen beoordelen of hun informatie waar is of niet, en er is verder geen menselijk toezicht op de kwaliteit van de output. Mensen kunnen daardoor onbewust misleid worden door de informatie.
- Er is ook bewust misleiding mogelijk door mensen die misbruik maken van deze tools, bijvoorbeeld door het met AI ‘klonen’ van iemands stemgeluid.⁽²⁶⁾
- Alle output die generatieve AI produceert, belandt op het internet waarmee andere generatieve AI zich vervolgens mee voedt. Er ontstaat dus langzaam maar zeker een soort incestueuze datavervuiling op het internet door deze tools.⁽²⁷⁾
- De datacentra waar AI op draait gebruiken een immense hoeveelheid energie, en dit heeft een enorme impact op het klimaat.⁽²⁸⁾
- Alleen de grootste techbedrijven hebben de capaciteit en de data om dit soort tools te laten draaien. Dit zorgt voor een nog grotere machtsconcentratie bij deze bedrijven.⁽²⁹⁾

Het is hoopgevend dat in ieder geval de Europese Unie werkt aan een wet, de *AI Act*, die een aantal van de bezwaren kan wegnemen. De wet verplicht bijvoorbeeld dat altijd duidelijk moet zijn wanneer iets door AI gemaakt is en eist transparantie over de werking van de systemen in bijvoorbeeld de gezondheidszorg, zodat er toezicht op mogelijk is.⁽³⁰⁾

Maar de bezwaren en de genoemde voorbeelden van nu al waarneembare schadelijke effecten maken duidelijk dat de menselijke dialoog *over* de ontwikkeling van met name generatieve AI meer aandacht verdient dan de kunstmatige dialoog *met* AI. Want in een wereld waar de dingen steeds beter lijken op iets dat ze niet werkelijk zijn, is het van het allergrootste belang dat we zelf steeds beter onderscheid kunnen maken tussen wat *lijkt* en wat *is!* De universele wijsheid of Theosofia is daarbij onmisbaar. In een volgend artikel zullen we erbij stilstaan hoe je vanuit de theosofische principes veilig zou kunnen omgaan met zowel de ontwikkeling als het gebruik van AI.

Referenties

1. <https://nl.wikipedia.org/wiki/Intelligentie>.
2. Plato, *Phaedrus* 245c-e, *Sofist* 247e, *Wetten* 894c-896d (universele Plato-paginering).
3. G. de Purucker, *Esoterische Instructies. Deel 2*. Den Haag, Stichting I.S.I.S., 1991, p. 35 (p. 33 Engelse I.S.I.S.-editie van 2015).
4. <https://en.wikipedia.org/wiki/Intelligence>.

5. G. de Purucker, *Esoteric Tradition. Volume II*. Point Loma, California, Theosophical University Press, 1940, p. 766. Bron: <https://blavatskyhouse.org/literature/gottfried-de-purucker/the-esoteric-tradition-vol-1-2/>.
6. <https://www.businessinsider.nl/openai-just-admitted-it-has-a-bot-that-crawls-the-web-to-collect-ai-training-data-if-you-dont-block-gptbot-thats-self-sabotage/>.
7. <https://communities.surf.nl/artificial-intelligence/artikel/van-eliza-naar-chatgpt-de-stormachtige-ontwikkeling-van>.
8. <https://time.com/6247678/openai-chatgpt-kenya-workers/>.
9. <https://nymag.com/intelligencer/article/ai-artificial-intelligence-chatbots-emily-m-bender.html>.
10. <https://www.etymonline.com/word/dialogue>.
11. Plato *Zevende brief*. p. 341b-345c (universele Plato-paginering).
12. Meer over de Socratische methode is te vinden in ons symposiumnummer ‘Onafhankelijk zoeken naar waarheid’, *Lucifer*, jaargang 44, nummer 5, oktober 2022, p. 159 e.v.
13. <https://psyche.co/ideas/the-myth-of-machine-consciousness-makes-narcissus-of-us-all>.
14. Meer over de diepere betekenis van de mythe van Narcissus is te vinden in *De Grondslagen der Esoterische Wijsbegeerte* van G. de Purucker p. 629.
15. Bron: *Reddit*: <https://i.redd.it/absolutely-lovely-photo-of-a-tent-and-campfire-in-front-of-v0-iejtr9ja792b1.png?s=7c2bff048e76ca56bb8c8497e96f442da2d00c31>.
16. <https://slate.com/technology/2022/12/chatgpt-college-essay-plagiarism.html>.
17. <https://www.washingtonpost.com/technology/2023/03/14/snapchat-myai/>.
18. <https://www.npo3.nl/brandpuntplus/robot-relatie-ethiek>.
19. https://www.nieuwsblad.be/cnt/dmf20230328_99679587.
20. <https://nos.nl/artikel/2476098-nefoto-van-explosie-bij-pentagon-veroorzaakt-korte-beursdip>.
21. <https://www.nrc.nl/nieuws/2023/08/04/deze-mensen-hebben-een-relatie-met-een-chatbot-ze-veroordeelt-niet-en-vertelt-niets-door-a4171168>.
22. <https://nos.nl/artikel/2485180-kunstmatige-intelligentie-ontdekt-borstkanker-vaker-dan-radiologen>.
23. <https://explodingtopics.com/blog/chatgpt-users>, en <https://www.theguardian.com/technology/2023/feb/02/chatgpt-100-million-users-open-ai-fastest-growing-app>.
24. <https://decorrespondent.nl/14529/kunstmatige-intelligentie-is-vooruitgang-beloven-ai-bedrijven-maar-voor-wie/a71b921f-9aab-0cb8-0642-5ce23d876ef9>.
25. <https://decorrespondent.nl/14252/dit-kaartje-laat-zien-waarom-we-niet-zo-hard-van-stapel-moeten-lopen-met-kunstmatige-intelligentie/600bf40e-0082-0a73-35e0-99bcf6e1e968>.
26. https://www.youtube.com/watch?v=V6_jCGzR020.
27. <https://www.technologyreview.com/2022/12/20/1065667/how-ai-generated-text-is-poisoning-the-internet/>.
28. <https://nos.nl/nieuwsuur/artikel/2477186-kunstmatige-intelligentie-vreet-stroom-een-opdracht-hetzelfde-als-een-uur-een-lamp-aan>.
29. <https://amp.theguardian.com/commentisfree/2023/may/08/ai-machines-hallucinating-naomi-klein>.
30. <https://nos.nl/artikel/2474663-europese-regels-voor-ai-stap-dichterbij-dit-zijn-de-plannen>.

Was Plato tegen het schrift?

Bij discussies over nieuwe technologie wordt meer dan eens Plato aangehaald. Plato zou, via zijn spreekbuis Socrates, namelijk gezegd hebben dat het schrift tot geheugenverlies zou leiden. Maar is dit echt wat Plato schrijft?

Het citaat uit Plato's dialoog *Phaedrus* waarin Socrates de beperkingen van het schrift aan de kaak stelt, wordt gebruikt als argument om bezwaren tegen nieuwe technologie weg te nemen. 'Ruim tweeduizend jaar geleden waren mensen ook al tegen het schrift, maar dat was toch ook niet het einde van de wereld, dus waarom zou je angst hebben voor nieuwe technologie?', zo redeneren ze.

Als je de dialogen van Plato – een ingewijde in de *Mysteriën* en een van de boodschappers van de *Theosofia* of universele wijsheid – goed leest, dan ontdek je dat Plato niet 'tegen het schrift was' maar erop wees dat je het schrift moet zien voor wat het is, met zijn beperkingen — en er niet méér van moet maken dan wat het is. In Plato's dialogen staan fundamentele lessen die direct van toepassing zijn op het duiden van technologie, of het nu gaat om het schrift of om een innovatie van nu zoals artificiële intelligentie (AI) (zie het artikel over ChatGPT in dit nummer).

Onderscheid tussen wat *lijkt* en wat *is*

Een centraal thema in zijn werk is namelijk het onderscheid tussen wat *lijkt* en wat *is*. Zo vergelijkt Plato in de dialoog *Gorgias* de retorica of argumentenleer van de sofisten met banketbakken of make-up. De bedoeling van de sofisten is namelijk niet om de waarheid boven tafel te krijgen, maar om gelijk te krijgen. En daarvoor gebruiken ze argumenten die *lijken* hout te snijden, maar niet gebaseerd zijn op kennis over wat werkelijk *is*. Net zoals het voedsel van de banketbakker door alle versiering en opsmuk voedzaam *lijkt*, maar niet werkelijk voedzaam *is*. Of hoe iemand met make-up zichzelf gezonder laat *lijken*, dan hij of zij daadwerkelijk *is*.

Een vorm van het voor waar houden van schijn is wat ook wel antropomorfisme genoemd wordt: als we menselijke eigenschappen toedichten aan iets wat niet menselijk *is*, maar menselijk *lijkt*. De beroemde grotmetafoor van Plato illustreert dit. De mensen die vastgeketend zitten in de

Kerngedachten

- » Directe dialoog biedt meer kansen om begrip over te dragen dan enkel het lezen van een tekst.
- » Maar de hoofdvraag is, zowel bij spreken als schrijven: met welk doel en vanuit welke visie spreken of schrijven we? Dat bepaalt de overdracht.
- » We kunnen wijsheidsteksten zó het best benutten: als methode om bepaalde sluimerende inzichten in jezelf geboren te laten worden.

grot, zien de schaduwen op de muur van de grot aan voor mensen zoals zij, met eigen karakters, gewoontepatronen en uitdrukkingen. En doen we niet weer hetzelfde met bijvoorbeeld AI, dat sommigen menselijke intelligentie toedichten? Als je dieper hierover nadenkt, dan wordt al snel duidelijk dat we heel veel afgaan op wat lijkt, zonder per se te weten wat is. Vandaar dat Plato ook strikt onderscheid maakt tussen *menen* en *weten*.

Geheugenverlies door schrift

In de *Phaedrus* komt het thema van schijn en werkelijkheid ook aan de orde. Daarin staat een dialoog tussen Socrates en Phaedrus centraal, waarbij de laatste enthousiast vertelt over een toespraak van ene Lysias over de liefde. Verder gaat het er in de *Phaedrus* om in hoeverre je kunt beoordelen of een toespraak op waarheid berust of niet. Veel sofisten zijn er namelijk op uit om mensen te overtuigen op basis van iets wat waar *lijkt* maar niet *is*. Als Socrates en Phaedrus dit besproken hebben, komen ze op de vraag of een betoog *op schrift* ook waarheid bevatten kan. Dan haalt Socrates een verhaal aan, dat hij als volgt introduceert:

“Ik kan je vertellen wat ik de Ouden heb horen zeggen, hoewel alleen zij de waarheid kennen. Maar als wijzelf die waarheid zouden ontdekken, zouden we ons dan nog druk maken om de meningen van mensen?”⁽¹⁾

Met deze korte introductie toont Plato al dat, als het erom gaat de waarheid te achterhalen, we ons niets van de meningen van anderen moeten aantrekken. We moeten dit zelfstandig doen.

Vervolgens vertelt Socrates hoe de god Thoth aan de Egyptische koning Thamus (Egyptische naam: Ammon) zijn ontdekkingen toonde, onder andere rekenkunde, sterrenkunde en het schrift. Socrates vervolgt:

“Het verhaal gaat dat Thamus veel tegen Thoth zei, zowel voor als tegen elke kunst, wat te lang zou duren om te herhalen. Maar toen ze bij het schrift kwamen, zei Thoth: ‘Deze discipline, koning, zegt Thoth, zal de Egyptenaren wijzer maken en hun geheugen versterken. Want deze uitvinding is als een toverdrankje voor het geheugen en de wijsheid.’ De ander antwoordde: ‘O meest deskundige Thoth, de een kan de technieken van een kunst voortbrengen, maar alleen een ander kan beoordelen hoe ze voordeel of schade kunnen opleveren voor degenen die ze zullen gebruiken. Ook jij, als vader van het schrift, ziet

nu door je genegenheid hiervoor niet dat het precies andersom uit zal werken. In feite zal het vergeetachtigheid veroorzaken in de ziel van de mensen die dit leren. Ze vertrouwen zo op het schrift dat ze om zich iets te kunnen herinneren afgaan op wezensvreemde tekens van buitenaf en niet meer op hun eigen kracht van binnenuit. Daarom heb je geen toverdrank voor het geheugen, maar voor geheugensteuntjes gevonden. En je biedt je leerlingen schijnbare, geen ware wijsheid. Want je laat ze veel lezen zonder erbij onderwezen te worden, en ze zullen denken dat ze veel te weten zijn gekomen, terwijl ze doorgaans van niets weten. En ze zullen moeilijk zijn om mee om te gaan, omdat ze slechts wijs lijken in plaats van het werkelijk te zijn.”⁽²⁾

Na dit verhaal laat Socrates zien dat hij het met Ammon (Thamus) eens is:

“Je zou Ammons orakel inderdaad niet begrijpen, als je gelooft dat geschreven woorden méér zijn dan een geheugensteuntje voor wie van het beschreven onderwerp op de hoogte is.

(...)

Ik denk eigenlijk, Phaedrus, dat dit het probleem met schrijven is, en zodoende lijkt het echt veel op schilderen. Want ook de voortbrengselen van de schilderkunst lijken te leven zoals ze daar staan. Maar vraag je ze wat, dan bewaren ze een plechtig stilzwijgen. Hetzelfde gebeurt ook met geschreven woorden: je zou denken dat ze spreken alsof ze enige portie wijsheid bezitten, maar vraag je hun iets omdat je meer over hun beweringen wilt weten, dan betekenen zij slechts één ding, en dit is altijd hetzelfde. Wanneer iets eenmaal is opgeschreven, dan rolt elk betoog alle kanten op. Het komt terecht bij mensen die er begrip van hebben, maar evengoed bij lui die er niets mee te maken hebben, en het heeft geen idee tot wie het zich moet richten en tot wie niet. Wanneer iemand het bekritiseert en het ten onrechte verwijten maakt, heeft het altijd de steun van zijn vader nodig. Want zichzelf verdedigen of helpen kan het niet.”⁽³⁾

Een verantwoorde toespraak

Als je alleen dit citaat leest, dus uit zijn context getrokken, dan lijkt het alsof Plato, via zijn spreekbuis Socrates, principieel iets tegen het schrift heeft. Maar lees je de *Phaedrus* in zijn geheel, dan is het punt daarin niet zozeer het schrift, als *wat en hoe er gesproken én geschreven wordt*. Laten we dit illustreren aan de hand van wat eerdere

citaten uit de dialoog:

SOCRATES: “Volgens mij ga je in de geneeskunde net zo te werk als in de redenaarskunst.”

PHAEDRUS: “Hoezo?”

SOCRATES: “In beide gevallen moet je het wezenlijke bepalen. In het ene geval het wezenlijke van het lichaam, in het andere geval van de ziel.”

(...)

SOCRATES: “En denk jij dat je het wezenlijke van een ziel behoorlijk kunt begrijpen zonder het wezenlijke van héél de ziel te begrijpen?”⁽⁴⁾

SOCRATES: “Het spreekt daarom vanzelf dat Thrasy-machos en alle anderen die op een serieuze manier de redenaarskunst onderwijzen, in de eerste plaats heel nauwkeurig de ziel zullen beschrijven en ons zo duidelijk zullen maken of de ziel van nature één en hetzelfde is, of zoals het lichaam veelvormig. Dat verstaan we toch onder het wezenlijke van iets laten zien?”

PHAEDRUS: “Zonder meer.”

SOCRATES: “En in de tweede plaats: werkt de ziel van nature ergens op in en waarop, of wordt ze beïnvloed door iets anders en door wat?”

PHAEDRUS: “Natuurlijk.”

SOCRATES: “In de derde plaats zullen ze de toespraken en zielen in categorieën verdelen. Dat doen ze ook met de verschillende manieren waarop ze worden beïnvloed, en daarvan gaan ze alle oorzaken na. Zo kunnen ze elke toespraak aan elke ziel aanpassen en je leren waarom een bepaalde ziel onvermijdelijk door een bepaalde toespraak wordt overtuigd en een andere niet.”

PHAEDRUS: “Zo te horen moet dit de beste aanpak zijn.”

SOCRATES: “Nou, m'n waarde, dit is de éنية aanpak voor een verantwoorde toespraak, of die nu voor de show of echt is, *gesproken of geschreven* [cursivering E.B.] is, over dit of over een ander onderwerp gaat. Maar de lui die tegenwoordig de handboeken over retorica schrijven – jij hebt ze gehoord – zijn zo doortrapt dat ze verbergen hoe goed ze van de ziel op de hoogte zijn. Zolang ze niet op déze manier spreken en schrijven, mogen we niet aannemen dat ze verantwoord te werk gaan.”⁽⁵⁾

Kortom, Plato beschrijft dat er een aanpak is voor een verantwoorde toespraak, of die nu ‘gesproken’ of ‘geschreven’ is. Daarbij wordt eerst vastgesteld wat iets in de kern of in essentie is, wat de ziel ervan is. Dan wordt gekeken

of het ergens op inwerkt of dat het de inwerking van iets anders ondergaat.⁽⁶⁾ En ten derde komt aan bod wat dit betekent in de praktijk, als je het wil overbrengen op iemand anders. Denk bijvoorbeeld aan diverse interesses die verschillende mensen hebben en waarop je probeert aan te sluiten.

Deze aanpak sluit aan op wat ook wel bekendstaat als de platonische of socratische methode, waarbij je altijd start vanuit het grote beeld (wat is iets en waarom is het er?), dan afdaalt naar de details (hoe werkt iets en waarop werkt het in, wat zijn de gevolgen?) en tot slot de praktische betekenis ervan vaststelt (wat betekent het voor iemand in een bepaalde context en wat zijn de ethische consequenties?). Het is de manier om ondanks vele meningen toch tot waarheid te komen.⁽⁷⁾

Schrijven in de ziel

Waarom spreekt Plato dan over het schrift als slechts een geheugensteuntje? Dit heeft ongetwijfeld te maken met het onderscheid dat Plato maakt tussen *menen* en *weten*, tussen het kennen van feitjes, van de dingen van buiten, zoals ze zich aan ons voordoen enerzijds en het ware inzicht of begrip van de dingen, zoals ze in essentie zijn, wat de ziel ervan is, anderzijds. Werkelijke wijsheid komt namelijk van binnenuit. We kunnen niets wezenlijks begrijpen wat niet al ergens in ons aanwezig is. Daarom schrijft Plato dat leren gelijk staat aan herinneren.⁽⁸⁾ Wijsheid is latent in de ziel aanwezig en dient alleen wakker gemaakt te worden. En Socrates beschrijft zichzelf dan ook slechts als een vroedvrouw van de ziel.⁽⁹⁾ Hij laat alleen geboren worden, wat innerlijk al aanwezig is. De innerlijke wijsheid in een ander oproepen kan worden bereikt door middel van geschreven teksten, maar dat gaat mondeling gemakkelijker, omdat de leraar – met de juiste kennis – zijn betoog dan kan aanpassen op de ziel van een of meer leerlingen. Zoals Socrates vervolgt in de *Phaedrus* waarbij hij met ‘een ander gebruik van het woord’ mondelinge gedachteoverdracht bedoelt:

SOCRATES: “Maar zullen we dan eens kijken naar een ander gebruik van het woord, naar een broer ervan die geen bastaard is? Naar hoe die ontstaat, en hoeveel beter en krachtiger die zich ontwikkelt dan de ander?”

PHAEDRUS: “Wat bedoel je en op welke manier ontstaat die volgens jou?”

SOCRATES: “Het gaat om het betoog dat – mét kennis – in de ziel van de leerling wordt geschreven. Het kan zichzelf verdedigen, het weet tegen wie het moet praten

of moet zwijgen.”

PHAEDRUS: “Je bedoelt het levende en bezielde woord van iemand die weet. Je zou wat geschreven staat, hiervan met recht een afschaduwing kunnen noemen.”

SOCRATES: “Zonder meer.”⁽¹⁰⁾

Een dergelijk betoog wordt dus ‘in de ziel van de leerling geschreven’. En in feite is het dan de leerling zelf die schrijft, die de ideeën in zijn ziel kerft (letterlijk de herkomst van het woord karakter). Omdat zo’n betoog ons begrip heeft wakker gemaakt, ‘kan het zichzelf verdedigen’ — want mét dat inzicht kunnen we het aan onszelf en aan anderen op verschillende manieren uitleggen.

Dit is ook de reden waarom Plato dialogen schrijft, waarbij we zien hoe Socrates zijn boodschappen afstemt op zijn gesprekspartners en zo verschillende zielen (en dus ook die van de lezers) bedient. Maar Plato geeft toe dat het schrift zijn beperkingen heeft en dat hij de werkelijk mystieke zaken nooit heeft opgeschreven of zelfs zou kunnen opschrijven:

“Maar één ding kan ik zeggen over al deze schrijvers van toen en van straks die beweren dat ze verstand hebben van de dingen waaraan ik me wijd. En of ze het nu van mij of van een ander hebben gehoord, dan wel ze het zelf hebben ontdekt, maakt niet uit. Het is naar mijn overtuiging uitgesloten dat ze ook maar iets van het onderwerp weten. Ik heb er in elk geval nooit een boek over geschreven, en zal dat ook nooit doen. Want anders dan andere vakken leent zich dit helemaal niet voor verwoording. Alleen door je diepgaand en dikwijls met de zaak bezig te houden, ontstaat deze kennis in je ziel, plotseling, zoals plotseling een licht door een overspringende vonk wordt ontstoken en zich daarna zelf voedt.”⁽¹¹⁾

Plato’s onderwijs in zijn Academie ging dan ook verder dan wat hij in zijn dialogen heeft opgeschreven.⁽¹²⁾

SOCRATES: “Ga je er juist van uit dat bij elk onderwerp in het geschreven woord van heel wat vermaak sprake moet zijn en dat er in poëzie of in proza nooit één woord werd geschreven dat het verdient zeer serieus te worden genomen (het geldt ook wanneer zulke verhalen worden uitgesproken, zoals bij rapsoden gebeurt, om bijval te oogsten, zonder dat tekst en uitleg wordt gegeven), maar dat de beste voorbeelden inderdaad mensen die op de hoogte zijn tot geheugensteuntje kunnen dienen, realiseer je je ook dat je alleen in toespraken die voor onderwijs en

onderricht dienen, toespraken over wat rechtvaardig, mooi en goed is, die echt in de ziel worden geschreven, iets helders, iets volledigs, iets wat verdient serieus te worden genomen kunt vinden, zie je verder in dat zulke toespraken min of meer als wettige zonen moeten worden beschouwd (de oudste is die in zijn binnenste, door hemzelf uitgevonden, vervolgens heb je de nakomelingen en broers daarvan, allemaal gelijktijdig in verschillende zielen geplant, afhankelijk van wat die zielen toekomt), en laat je toespraken van een ander slag links liggen — dan zou je best eens het soort man kunnen zijn, Phaedrus, dat jij en ik hopen te worden.”⁽¹³⁾

De oudste zoon staat dus voor de meest innerlijke ‘in zijn binnenste, door hemzelf uitgevonden’ kennis of wijsheid van de lezer, waar de toespraak de lezer aan herinnert. Kortom, als je Plato’s teksten (of die van een andere Wijze) bestudeert volgens zijn eigen aanwijzingen, dan lees je niet alleen de geschreven tekst, maar vorm je je een beeld van de ideeën erachter. Je benut Plato’s tekst, hoewel het een beperkt medium is en blijft, dan op de best mogelijke manier: als methode om bepaalde sluimerende inzichten in jezelf geboren te laten worden. We hopen dat dit artikel je verder helpt *herinneren*.

Referenties

---

1. Plato, *Phaedrus*, 274c, universele Plato-paginerings.
2. Idem, 274e-275a.
3. Idem, 275c.
4. Idem, 270b.
5. Idem, 271a-271c.
6. Dit is analoog aan Plato’s definitie van leven, zie ook het artikel over ChatGPT in dit nummer en *Phaedrus*, 245c-e, *Sofist*, 247e, *Wetten*, 894c-896d.
7. Meer over deze methode in het artikel ‘Hoe vind je waarheid?’ in ons symposiumnummer van *Lucifer, de Lichtbrenger*, jaargang 44, nummer 5, oktober 2022. Bron: https://blavatskyhouse.org/uploads/files/Lucifer_NL/lucifer-nl-2022-5.pdf.
8. Plato, *Menon*, 81d.
9. Plato, *Theaetetus*, 150.
10. Plato, *Phaedrus*, 276a.
11. Plato, *Zevende brief*, 341c.
12. Dit staat bekend als zijn ‘ongeschreven leer’ waar ook Blavatsky in *Isis Ontsluierd* (Deel I, p. ix – xxi) over schrijft.
13. Plato, *Phaedrus*, 277e.

De voordelen van crematie

Hindu-crematie.

Crematie is in de westerse wereld tegenwoordig even gebruikelijk als het begraven van de lichamen van overleden mensen. Toch krijgen we af en toe verschillende vragen over crematie, zoals: heeft crematie invloed op het panoramisch visioen van de stervende mens? Of: is het wel verstandig de as uit te strooien in de zee in verband met een volgende incarnatie? We proberen in dit artikel dit soort vragen te beantwoorden.

Omdat crematie in de 21e eeuw in een toenemend aantal landen een van de meest gebruikte manieren is om met het stoffelijk overschot van een mens om te gaan, zijn we vergeten dat, nog niet eens zo heel lang geleden, crematie in westerse landen niet alleen ongebruikelijk maar zelfs verboden was.

Een van de eerste activiteiten van de Theosophical Society (T.S.) in de Verenigde Staten was het organiseren van de crematie van het lijk van Baron de Palm, wat na heel wat voeten in de aarde plaatsvond op 6 december 1876. Baron de Palm was eerder dat jaar op 20 mei gestorven en het kostte de President van de T.S., Henri Steel Olcott, veel moeite om uiteindelijk, op nadrukkelijk verzoek van de betrokkene, het stoffelijk overschot te verbranden.⁽¹⁾

In andere landen was de weerstand tegen crematie niet minder groot. Het was soms simpelweg verboden lijken te verbranden. In Nederland vond de eerste crematie op 1 april 1914 plaats. In Griekenland werd het verbod op crematie pas opgeheven in 2008.

Opstanding der doden

Het waren vooral de christelijke kerken die zich sterk tegen crematie uitspraken. Bij pauselijk decreet in 1886 verbood de Rooms-Katholieke Kerk nadrukkelijk crematie. Dit werd in 1892 door een ander decreet aangescherpt door excommunicatie aan deze 'zonde' te verbinden. Dit decreet werd pas in 1963 ingetrokken. Andere christelijke kerken hebben zich ook altijd gekeerd tegen crematie. Nog in 2019 liet de Grieks Orthodoxe Kerk via een brochure weten dat gelovigen bij crematie na hun overlijden niet hoeven te rekenen op een kerkelijke uitvaart. Onder Moslims en Joden is crematie zelfs geen optie. De lichamen van alle overledenen worden begraven. Waar komt die weerzin tegen crematie vandaan? Waarom is die niet te vinden bij de aanhangers van de niet monotheïstische godsdiensten?

Het antwoord op deze vraag ligt in het dogma van de opstanding der doden. Dit dogma houdt in dat aan het einde der tijden de doden weer uit hun graven zouden opstaan, waarbij God op deze 'dag des

Kerngedachten

» Je kunt lichamen van overleden mensen beter cremen dan begraven, omdat dit hygiënischer is en het stervensproces bespoedigt.

» Bij crematie werk je met de Natuur mee. Je geeft de levensatomen die je lichaam samenstelden, hun vrijheid terug.

» Bij een nieuwe geboorte worden de levensatomen waarmee je in het vorige leven samenwerkte, door de reïncarnerende mens opnieuw aangetrokken.

oordeels' de daden van elk mens beoordeelt. Als het lichaam door vuur verteerd is, zou deze herrijzenis niet plaats kunnen vinden en wordt de mens vernietigd.

Merkwaardig is dat in geen van de heilige boeken van deze drie godsdiensten veel over deze algemene verrijzenis vermeld staat. De leer is met veel onbeantwoorde vragen en onduidelijkheden omgeven. Niettemin was het dogma zo sterk, dat er een strikt voorschrift was lijken te begraven, want alleen als ze begraven zouden zijn, konden ze uit het graf opstaan.

Terecht wordt door de huidige mens in deze van alle logica gespeende leer niet of nauwelijks meer geloofd. Iedereen weet dat van een lichaam dat enkele jaren in de aarde begraven is, slechts de beenderen en botten over zijn gebleven, en de tand des tijds zal die ook volledig uiteen doen vallen. Vasthouden aan deze leer, zoals met name de Orthodoxe Kerk dat nog sterk doet, is de focus blijven richten op het minst belangrijke element van de gehele menselijke constitutie: het lichaam. Het is een droevige, extreem materialistische degeneratie van een oorspronkelijke Mysterieleer.

De achtergrond van de opvatting van het verrijzen der doden vindt namelijk zijn oorsprong in een zeer mystieke leer, die inhoudt dat de levensatomen die ons voertuig samenstellen, na de fysieke dood huns weegs gaan, maar bij een nieuwe geboorte door het menselijke bewustzijn weer worden aangetrokken en zo het nieuwe lichaam van de reïncarnerende mens vormen. Een nieuw lichaam bestaat dus uit de levensatomen van het vorige. In deze overdrachtelijke zin is het 'uit de dood opgestaan'.⁽²⁾ Straks nog wat meer daarover.

De mens en zijn lichaam

In alle beschavingen uit het verre verleden werden de lichamen van de doden gecremeerd. Volgens H.P.

Hindu-crematie in Varanasi.

Blavatsky was tot 80.000 of 100.000 jaar geleden crematie de regel.⁽³⁾ Maar zelfs veel recenter, tot zo'n 2000 jaar geleden, cremeerden vrijwel alle volkeren in Europa hun doden, zoals de Kelten, de Saksen en de Romeinen. Pas nadat deze laatsten tot het christelijk geloof waren bekeerd, verdween dit gebruik. Het feit dat de meest beschaafde volkeren hun doden cremeerden, heeft er ongetwijfeld ook toe bijgedragen dat we geen fossielen hebben gevonden van menselijke lichamen uit verheven beschavingen uit dit verre verleden.

Die verhevenheid had mede te maken met de visie die men in die ver vervlogen tijden op de mens had. Natuurlijk zijn er in de miljoenen jaren dat de mensheid op aarde is, veel verschillende beschavingen geweest. Er zijn ook tijdperken geweest, waarin nog meer dan nu het geval is, de mens zich vereenzelvigde met de materiële wereld. In de meer verlichte tijden echter zag men de mens als een geestelijk wezen, die voor zijn pelgrimstocht op aarde zich een voertuig, een lichaam, aanmat. Deze leer werd door de aloude Mysteriescholen overal op aarde onderwezen. Het is door een materialistische interpretatie van oorspronkelijke mysteriëleeringen, dat het uiterlijke en het lichaam steeds belangrijker werden, wat tot het gebruik van het begraven van lijken heeft geleid. In die oude tijden echter, zoals dat ook in de meeste Oosterse landen het geval is, werd het lichaam als niets anders beschouwd dan als de schil van een complex wezen: de mens. Niet alleen bestaat de mens uit geest, ziel en lichaam (waarbij men nu vaak geen verschil ziet tussen geest en ziel), maar elk van deze drie essentiële delen van het menselijke bewustzijn, kun je weer onderverdelen.

De geest van de mens is het blijvende deel. Het is, metaforisch gesproken, een vonk van het eeuwige vuur: een eeuwigheidsvonk. De ziel is het uit de geest ontwikkelde deel. Het is het lerende deel van het totale bewustzijn. In het geval van de mens is de ziel het *denkbewustzijn*. Ook de ziel is samengesteld; er is een hoger deel, dat zich van nature richt op de geestzijde; en er is een lager deel dat zich met de stofzijde van de natuur vereenzelvigt. Het hogere deel van de ziel zal steeds meer boven de tijdelijkheid van het uiterlijk bestaan uitstijgen; het lagere deel, bestaande uit persoonlijke gedachten, begeerten en emoties, dompelt zich onder in de illusie van het tijdelijk bestaan. Het heeft geen duurzaamheid en zal in het sterfproces, net als het lichaam, uiteenvallen.

Ten slotte is er het lichaam dat overigens meer is dan wat we met onze zintuigen kunnen waarnemen. Behalve vlees en beenderen, bestaat het uit een astraallichaam en zit het

vol levensenergieën.

Het astraallichaam wordt niet zonder reden ook wel het modellichaam genoemd, omdat het het model vormt voor het stoffelijke lichaam. Bij de geboorte ontwikkelt het, uit de rustperiode terugkerende, menselijke bewustzijn eerst het modellichaam. Dat is de mal waarnaar het fysieke lichaam, cel voor cel, ja, atoom voor atoom, wordt gevormd.

Voordelen voor crematie

We moesten even stilstaan bij het samengestelde bewustzijn van de mens, omdat we dan ook het proces van sterven kort kunnen beschrijven. Bij ons sterven trekt ons bewustzijn zich terug uit onze tijdelijke, sterfelijke hulsels. Eerst laten we ons fysieke lichaam los, dan ons modellichaam, en tenslotte ons begeertelichaam, opgebouwd uit al onze begeerten van het afgelopen leven.

Het gebeurt dus in de volgorde van ‘meest stoffelijk’ tot ‘meest etherisch’. Door te begrijpen hoe dat gaat, kunnen we onszelf een beeld opbouwen van de effecten van crematie. En daaruit blijkt dat crematie altijd meer voordelen biedt dan begraven.

Allereerst is crematie hygiënischer dan begraven. Net als bij rottend fruit of vlees scheidt een dood lichaam allerlei schadelijke stoffen uit, die voor de levenden niet gezond zijn. Dit wordt door crematie verhinderd.

Verder doet crematie niet alleen het fysieke lichaam, maar ook het astrale lichaam sneller uiteenvallen. Er is een zeer nauwe relatie tussen beide lichamen, die bij de dood van het fysieke lichaam niet ophoudt te bestaan. In dezelfde mate waarin het fysieke zich ontbindt, valt ook het modellichaam uiteen. Alleen de fysieke botten blijven langer bestaan.

Als nu het fysieke lichaam in de grond ligt, ontbindt het langzaam. Het is onderhevig aan een oxidatieproces, dat feitelijk een trage vorm van verbranden is. Het modellichaam blijft dan om het lichaam zweven en zal even traag uiteenvallen als het fysieke lichaam. Sommige sensitieve mensen kunnen ‘spoken’ waarnemen in een huis waar iemand overleden is of op een kerkhof. Ze nemen de wolkachtige vorm van het modellichaam waar.

Hierbij moet je ook het volgende overwegen. Het lagere deel van de ziel is, zoals gezegd, sterfelijk. Na de dood van het lichaam vormen de lagere gedachten, begeerten en gevoelens een tijdelijk voertuig: het begeertelichaam. Dat bevindt zich in een deel van de astrale wereld, dat we *kama-loka*, of de begeertewereld noemen. Dit is een gebied dat doordrenkt is met allerlei aardse begeerten.

Crematorium op begraafplaats Zorgvlied in Amsterdam.

Wie enige kennis heeft van de menselijke begeerten zoals die nu vaak zijn, begrijpt dat dit geen gebied is waar het goed toeven is.

Het kost enige tijd voordat het begeertelichaam tot ontbinding overgaat. De tijdsduur is afhankelijk van de intensiteit van, en het aantal begeerten dat de mens in zijn leven op aarde gekoesterd heeft. Hoe sterker die begeerten waren, des te langer het duurt voordat ze ontbonden zijn. Logisch, want men heeft er meer energie in gestoken.

Als nu het lichaam en het astraallichaam nog niet ontbonden zijn, dan zal het begeertelichaam er psycho-magnetisch toe aangetrokken worden. Als de mens nog niet ‘de tweede dood’ is gestorven – dat wil zeggen dat nog niet alle begeerten zijn uitgewerkt – dan kan het lichaam enige invloed uitoefenen op de bewustheid van de geëxcarneerde mens. Dit hangt sterk af van diens karakter. Spirituele mensen zullen er niet of nauwelijks door geraakt worden, maar bij mensen met aards gerichte begeerten en neigingen kan dit zeker enig effect hebben. Als het lichaam gecremeerd is, en als gevolg daarvan ook het astraallichaam in zijn samenstellende delen uiteen is gevallen, heeft dat ook een gunstige invloed op het ontbindingsproces van het begeertelichaam.⁽⁴⁾

Enige misverstanden verklaard

Soms wordt er gesuggereerd dat het zielendeel van de mens lijdt als het lichaam verbrand wordt. Dat is echter onmogelijk. Fysiek vuur kan alleen invloed uitoefenen op materie van dit stoffelijke gebied. Het heeft geen enkele invloed op het gebied waar de ziel van de mens zich bevindt.

Sterven vindt plaats omdat het bewustzijn zich terugtrekt

uit dit stoffelijke gebied. Dus als vastgesteld is dat de mens gestorven is, heeft het menselijke bewustzijn zich ervan losgemaakt en kan het niets voelen van wat er met het lichaam gebeurt.

Nu is het niet altijd gemakkelijk vast te stellen wanneer de dood volledig is ingetreden. Zelfs als het hart heeft opgehouden te kloppen, kan er nog hersenactiviteit zijn. Daarom is het verstandig het lichaam pas na zo'n 36 uur te cremieren. Dit heeft mede te maken met het feit dat net voor en na de laatste hartenklop er het zogenaamde panoramisch visioen plaatsvindt. Dat houdt in dat de stervende mens als in een stoet alle gebeurtenissen die in zijn leven hebben plaatsgevonden en alle gedachten die hij gedacht heeft, aan zijn geestesoog voorbij ziet trekken. Hij oogst de zo waardevolle spirituele lessen van het afgelopen leven en ervaart de absolute rechtvaardigheid van alles. Maar dit proces duurt op zijn hoogst enkele uren. Crematie van het lichaam na 36 uur heeft daar dus geen enkele invloed op.

Een andere onduidelijkheid heeft te maken met de as en de vermalen beenderen van het dode lichaam. Zoals in de intro al werd opgemerkt, wordt verondersteld dat het uitstrooien van de as in de zee een mogelijk nadelig effect heeft op de opbouw van het lichaam in een nieuwe incarnatie.

Op deze vraag kan een zeer uitgebreid antwoord gegeven worden, dat alles te maken heeft met de omzwervingen van de levensatomen. Het zijn namelijk niet zozeer de fysieke cellen, moleculen en atomen die ons lichaam opbouwen, maar de bewuste krachten die daarachter schuilen. Die krachten, de bewustzijnen van betreffende primitieve wezens, worden levensatomen genoemd.

Levensatomen zijn levende bouwstenen. Ze zijn de bezielende of vitale kracht achter of in elk fysiek deeltje. Een levensatoom is niet het fysieke atoom. Dat is slechts het voertuig ervan. Het zijn dan ook niet de levensatomen die naar de bodem van de zee verdwijnen als het as van een overleden lichaam in de zee wordt uitgestrooid. Dat levensatoom is vrij bij de fysieke dood. Het volgt zijn eigen innerlijke impulsen. Het maakt een reis langs verschillende rijken van de natuur, overeenstemmend met het eigen karakter. Pas als het uitgeruste menselijke bewustzijn zich weer opmaakt om zich te reïncarneren, worden de levensatomen psycho-magnetisch aangetrokken tot de sfeer die de zich manifesterende mens uit zichzelf emanereert. Zo kan het samenwerkingsproces tussen het menselijke bewustzijn en de triljarden levensatomen weer voortgezet worden.

De ware mens

Natuurlijk moet het stoffelijke lichaam na het overlijden met de nodige eerbied behandeld worden. Het heeft de ziel van de mens als voertuig gediend. Maar een overmaat van aandacht is niet nodig, ja, dat kan zelfs de zich terugtrekkende ziel belemmeren. Een eenvoudige plechtigheid zonder te veel emotie is te prefereren.

In Hinduïstische kringen zijn er vaak uitgebreide en ingewikkelde rituelen die aan de crematie voorafgaan en waarvan verondersteld wordt dat die nodig zijn voor de zielenrust. We zien dat ook bij andere godsdienstige tradities. Als ze al iets teweegbrengen, is het eerder *zielenonrust*, omdat het voertuig zelf alle aandacht krijgt waardoor de ziel eerder naar de aarde gelokt dreigt te worden dan dat ze er afscheid van neemt.

In sommige delen van Tibet, waar brandhout schaars is, legt men de dode lichamen op rotsen als voer voor de gieren. In onze westerse perceptie klinkt dit wellicht barbaars, maar het is een efficiënte manier om het voertuig op te ruimen en de ziel los te maken van het aardse.

Dat ook in de westerse landen crematie steeds meer gebruik wordt, is een gunstig feit. Wellicht is het een teken dat de grote waarde die gedurende vele eeuwen aan het lichaam werd gegeven, begint af te brokkelen, met hopelijk als gevolg dat we ons meer gaan focussen op de ware mens: dat deel in ons dat de dood overleeft.

Referenties

1. Michael Gomes, *The Dawning of the Theosophical Movement*. Wheaton, Theosophical Publishing House, Quest Book, 1987, p. 99 e.v.
2. G. de Purucker, *Grondslagen der Esoterische Wijsbegeerte*. Den Haag, Stichting I.S.I.S., 1994, p. 572 (p. 479, originele Engelse editie).
3. H.P. Blavatsky, *De Geheime Leer. Deel II*. Pasadena, California, Theosophical University Press, 1988, p. 856 (p. 753, originele Engelse paginering).
4. Voor meer informatie over het stervensproces en met name de eerste fase ervan, zie: Gottfried de Purucker, *Esoteric Teachings. Volume 11. Death and the Circulations of the Cosmos*, The Hague, I.S.I.S. Foundation, p. 45 e.v. (p. 24 e.v., editie Point Loma Publications, 1987).

Tot welke gevolgen leidt het kweken van vlees?

Er wordt in meerdere landen geëxperimenteerd met kweekvlees. De ontwikkelingen op dit gebied gaan razendsnel. Des te meer reden om vanuit de theosofische inzichten na te gaan: wat ben je aan het doen, en wat voor gevolgen heeft dat voor dier én mens?

Wat is kweekvlees?

Kweekvlees is vlees dat is gekweekt uit de stamcellen van volwassen dieren, in een bioreactor, een laboratoriumvat dat een stabiele omgeving biedt voor groeiende cellen.

Hoe probeert men vlees te kweken?

De productie van vlees uit aparte cellen is nog in de experimentele fase, met name waar het de opschaling betreft. Nederland is trouwens een van de pionierslanden op dat gebied.⁽¹⁾ Er worden talloze varianten uitgetoet, maar de algemene lijn van het proces is:⁽²⁾

1. Je haalt, door een biopsie, enkele spierstamcellen uit de spieren van een volwassen dier, bijvoorbeeld een koe. Verwar dit type stamcel overigens niet met embryonale stamcellen. Embryonale stamcellen zijn universeel: die kunnen uitgroeien tot alle soorten weefsel. Maar spierstamcellen zijn een stap beperkter in hun mogelijkheden.
2. Je zuivert deze stamcellen en plaatst ze in een geschikt groei-

medium (vloeistof met groeistoffen). Daarnaast zet je deze cellen aan om zich te gaan vermenigvuldigen. Je laat ze tientallen keren splitsen, iets wat ze in de gewone situatie, binnen de spieren van een koe, nooit zouden doen.

3. Als je voldoende stamcellen hebt, voeg je bepaalde signaalstoffen toe waardoor de stamcellen zichzelf transformeren tot minispiervezels.
4. Om van deze los zwevende minispiervezels echte laagjes vlees te maken, moeten ze zich gaan hechten aan bepaalde mallen en aan elkaar. Dat kun je bereiken door het toevoegen van mallen en verbindingstoffen.

Als je nu met dezelfde methode laagjes vetcellen kweekt, kun je later een mix maken van vlees en vet, om de smaak en de textuur van gewoon vlees te imiteren.

Uit de stamcellen van één koe kun je dus in theorie een grote hoeveelheid vlees opkweken. In dit artikel gebruiken we de kweek van koeienstamcellen als voorbeeld. Maar er

Kerngedachten

- » Je kunt vleescellen kweken door in een vat, dierlijke stamcellen tot vleescellen te laten uitgroeien.
- » Voor kweekvlees zijn weinig dieren nodig; je hebt wel grote hoeveelheden voedselrijk groeimedium nodig.
- » Wie de gevolgen van dit proces wil begrijpen, krijgt geen compleet beeld zonder een begrip van bewustzijn en wederbelichaming.
- » De mensheid heeft geen kweekvlees nodig.
- » De ontwikkelingen gaan snel: alle reden om die alert te blijven volgen.

wordt op verschillende plaatsen in de wereld ook druk geëxperimenteerd met de kweek van schapenvlees, geitenvlees, visvlees en zelfs leer.

De ingeschatte voordelen van kweekvlees

Wat zijn de (potentiële) voor- en nadelen van kweekvlees, zoals die nu bekend zijn of vermoed worden? We beginnen met het noemen van enkele voordelen. Die zijn eenvoudig terug te vinden op websites over kweekvlees, met name op de websites die kweekvlees promoten.⁽³⁾

Bij het maken van kweekvlees wordt geen enkel dier geslacht. Als we wereldwijd zouden overschakelen op kweekvlees, hoeven we maar weinig dieren te houden. Het dierenleed zou dan veel kleinschaliger worden dan nu. Een kleine veestapel zou ook het risico van epidemische veeziekten als vogelgriep en Q-koorts verkleinen, en daarmee ook de kans op het overspringen van deze ziekten op mensen. Voorts lijkt kweekvlees in diverse opzichten minder belastend voor het milieu: er worden vermoedelijk minder broeikasgassen geproduceerd (bijvoorbeeld minder methaanemissies door runderen) en er is minder water, energie, pesticiden en antibiotica voor nodig. En het ruimtebeslag kan kleiner zijn, maar dat is sterk afhankelijk van het te kiezen groeimedium. Deze laatste keuze, welk groeimedium wordt gebruikt, is een heel essentiële, zoals we in de paragrafen hieronder willen laten zien.

De nadelen van dierlijk serum als groeimedium

Onderzoekers kozen tot nu toe vaak een dierlijk groeimedium als ze cellen in het laboratorium wilden kweken. Dat was handig, want daarin zaten alle soorten stoffen die benodigd zijn om losse cellen langere tijd in leven te houden en te laten functioneren. Vaak kozen ze voor foetaal kalfsserum. De Engelse afkorting ervan is FBS, *foetal bovine serum*. FBS wordt gewonnen uit het bloed van ongeboren kalveren. Het gaat om foetussen in koeien die worden geslacht: koeien die dus drachtig naar het slachthuis gaan. Het bloed wordt uit het hart van de foetus gezogen, terwijl deze foetus nog leeft (de moederkoe is al gedood).⁽⁴⁾ We kunnen dus een groot vraagteken zetten bij de diervriendelijkheid van de methode. Het medium heeft ook enkele andere grote nadelen. Daarom zijn onderzoeksgroepen op zoek naar alternatieve groeimedia. Het is nog onbekend of die alternatieven voldoen. Er worden hoge eisen gesteld aan een groeimedium: onder andere mogen er geen ziektekiemen in verborgen zitten. Een speciale moeilijkheid dient zich aan, als we kweekvlees

op grote schaal willen produceren. Dan is er heel veel groeimedium nodig met een hoge concentratie aan voedingsstoffen (zoals aminozuren en glucose). Waar halen we die enorme hoeveelheden voedingsstoffen vandaan, die als voedsel voor de groeiende stamcellen moeten dienen?⁽⁵⁾

De verschillende mogelijke bronnen van voedingsstoffen roepen elk op zich vragen op. We lichten dit toe met drie voorbeelden.

Grote en belangrijke onzekerheden over alternatieve groeimedia

De voedingsstoffen zouden kunnen worden gewonnen uit de zogenoemde 'reststromen' van de huidige veevoederindustrie.⁽⁶⁾ Zo'n reststroom is relatief goedkoop. Maar het lijkt buitengewoon inconsequent als je een techniek ontwerpt die ons minder afhankelijk moet maken van de veeteeltbranche, en het proces zó opzet dat je juist afhankelijk maakt van de grootschalige veeteeltbranche (c.q. de veevoederindustrie).

Een andere bron van voedingsstoffen waarover wordt gedacht, is het kweken van eencelligen, schimmels of planten die door een genetische ingreep ertoe gebracht worden om extra voedingsstoffen te produceren. Dit wordt al vaak in de landbouw toegepast. Die stoffen kun je dan vervolgens uit deze organismen isoleren. Maar wat zijn de gevolgen van dergelijke DNA-ingrepen? Deze vraag hebben we in eerdere artikelen in het tijdschrift *Lucifer* besproken.⁽⁷⁾ Nu willen we er enkel op wijzen dat we op die manier de vermogens van deze organismen op een zeer eenzijdige, gespecialiseerde manier aan het ontwikkelen zijn. We maken ze tot 'superspecialisten', in plaats van dat we deze wezens de kans geven om hun eigen innerlijk groeipad te gaan, en daarbij hun potenties op een *evenwichtige* manier naar buiten te brengen. Hoe moet dat dan in de toekomst, als deze wezens zich wederbelichamen en hun eenzijdige ervaringen meenemen?

Een derde mogelijkheid is: je haalt al die voedingsstoffen uit 'normaal' geteelde, niet genetisch gemodificeerde planten. Maar dat betekent dat er voor het maken van kweekvlees nog steeds grote oppervlakten landbouw en veel water nodig zijn. En misschien ook, afhankelijk van het gewas, mest en pesticiden. Daarmee is een fors deel van de gehoopte milieuvoordelen van kweekvlees weer tenietgedaan.

Kortom: op dit gebied is nog veel onzeker. Maar een soort technische 'gouden oplossing' lijkt er niet te zijn. Is het niet zo dat wij mensen, in ons pogen een aantal problemen

op te lossen, grijpen naar technieken die op hun beurt minstens zo lastige problemen oproepen?

Eén ding weten we zeker: dat we de ontwikkelingen op dit terrein in de komende jaren met grote alertheid moeten blijven volgen.

Waarom zouden we vleescellen willen kweken?

Een wezenlijke vraag die kweekvlees oproept is: waarom zouden we eraan beginnen? Waar is het voor nodig, welke fundamentele behoefte wordt daardoor vervuld? Immers, we kunnen zeer goed leven, en zinvol functioneren als mens, zonder vlees te eten. En als we de vele nadelen van grootschalige veeteelt overzien, voor mens en dier en landschap en milieu en klimaat – die nu algemeen bekend zijn – waarom zouden we dan niet meteen het probleem oplossen in de kern, door minder of geen vlees te eten?⁽⁸⁾

Vlees is geen levensbehoefte. Veel mensen houden ervan omdat ze er persoonlijk aan gehecht zijn: de smaak, of het imago, of de traditie, of een andersoortige gehechtheid. De ontwikkeling van kweekvlees houdt deze gewoonte in stand. Het normaliseert nog steeds het eten van vlees. Door zo'n gewoontepatroon vanuit een ruimere visie te bekijken, zien we hoe beperkt die is: deze gewoonte houdt immers geen rekening met de gevolgen voor de dieren, en met de gevolgen voor de mensen (die laatste dringen zich nu sterk op, vanwege de kritieke toestand van het

milieu). Wie die ruimere visie voor ogen houdt, zal vanuit eigen visie en morele motivatie een ander gewoontepatroon kunnen opbouwen.

De Theosofie geeft ons een diepgaande onderbouwing van die ruimere visie, zoals we hieronder laten zien.

Wat de Theosofie aan dit beeld toevoegt

Bovenstaande beschrijving van het proces en de *potentiële* voor- en nadelen, is gebaseerd op de huidige wetenschappelijke en technische inzichten. Deze beschrijving houdt geen rekening met een feit dat in elke grote religieuze levensfilosofie in het verleden werd onderwezen, namelijk dat de processen in de uiterlijke wereld worden veroorzaakt en gedreven door bewustzijn. Of preciezer gezegd, door bewustzijnen, door talloze wezens die onderling enorm kunnen verschillen in ontwikkeling, in capaciteiten.

Een koe is niet enkel een lichaam, maar is een dierlijk bewustzijn dat zich heeft belichaamd in een passend instrument, namelijk het koeienlichaam dat wij waarnemen. Een mens is een menselijk bewustzijn dat zich hult in een *voor hem* passend lichaam. En al die lichamen zijn niets anders dan samenwerkingen van talloze primitieve, weinig ontwikkelde wezens: orgaanwezens, celwezens, atoomwezens, enzovoort. Deze worden in hun algemeenheid in de Theosofie 'levensatomen' genoemd. Elk bewustzijn dat zich belichaamt, trekt een zeer bepaalde set levensatomen aan, die wat karakter betreft met zijn eigen karakter overeenkomen. Om die reden kunnen deze levens-

atomen een lichaam opbouwen dat volmaakt bij het leidende bewustzijn past, in zijn huidige fase van zijn innerlijke groei.⁽⁹⁾

Daarbij is er in alle rijken van de Natuur sprake van wederbelichaming. Alle wezens zijn in de kern eeuwig, en belichamen zich steeds opnieuw. Elk wezen wordt geboren, doet waardevolle ervaring op, sterft na korte of lange tijd, en keert na een rusttijd weer terug tot de uiterlijke gebieden om opnieuw geboren te worden. En de

Bioreactor voor kweekvlees.

Heeft het vlees uit een bioreactor een ander karakter dan vlees van een geslacht dier?

Kweekvlees bestaat uit dierlijke cellen en heeft daarom *hetzelfde karakter* als 'gewoon vlees'. Kweekvlees verschilt wel wezenlijk van de zogenoemde 'vleesvervangers', die gemaakt zijn van plantaardige bronnen.

Wat doen we als we eten? We voeden ons met de bouwstoffen en de energieën (de levensatomen) van het lichaam van andere wezens. Dat kunnen dierlijke of plantaardige wezens zijn. In beide gevallen verbind je je, karmisch gezien, met de wezens waarvan je

ervaringen in elke incarnatie zorgen normaal gesproken ervoor, dat het wezen een stap vooruit kan doen in zijn innerlijke groei.

Als je het vanuit de Oude Wijsheid bekijkt, roept kweekvlees vele vragen op. Als we over gekweekt vlees praten, spreken we immers niet over iets onbeziels. Bij het kweken van vlees worden talloze *wezens* aangetrokken, die daarin een mogelijkheid zien om zich te belichamen. We manipuleren *wezens*, die we inzetten om een wens van ons te realiseren. En welke gevolgen roepen we daardoor op? Wat zijn de gevolgen voor dier én mens én deze orgaanwezens en celwezens en atoomwezens, op kortere en langere termijn?

Iedereen begrijpt hoe belangrijk het is om van tevoren te voorspellen, welke gevolgen we door nieuwe technieken oproepen. Want dan kunnen we die technieken vanaf het begin in een waardevolle richting sturen, als dat nog relatief eenvoudig kan. We gaan in de komende paragrafen in op drie vragen: (a) heeft het vlees uit een bioreactor een ander karakter dan vlees van een geslacht dier? (b) wat doen we als we cellen kweken buiten de beschermende sfeer van het wezen waartoe ze behoren? en (c) wat kunnen de gevolgen voor mens en dier op langere termijn zijn?

Deze drie vragen vormen zeker geen complete lijst. Maar ze geven ons hopelijk enkele geschikte aanknopingspunten voor verder onderzoek, voor het opbouwen van een eigen visie, waardoor we later goed doordachte besluiten kunnen nemen met betrekking tot ons gebruik van kweekvlees.

de lichamen nuttigt. Dat is logisch, want je beïnvloedt ze. Die invloed kan groot of klein zijn. Neem bijvoorbeeld koeivlees. Je weet als consument dat een koe een bepaald leven heeft gehad (meer of minder diervriendelijk) en dat ze wordt geslacht als ze nog relatief jong is, slechts een paar jaar oud (stiertjes worden trouwens zelden ouder dan zes maanden, na een ongelukkig leven). Dat zijn ingrepen die lijden teweegbrengen, en die ook een remmende invloed hebben op de innerlijke evolutie van de betrokken dieren. Daarmee verbind je je met die wezens, op een disharmonische manier. Je bouwt er een karmische relatie mee op waarvan de gevolgen vroeg of laat geharmoniseerd zullen moeten worden.

Een tweede reden waarom je je met die wezens verbindt, is dat de celwezens en molecuulwezens van een koe tijdelijk deel uitmaken van ons menselijk lichaam. Er is sprake van een onderlinge invloed. Vlees heeft een verdierlijkend effect op onze constitutie: het heeft een vergroevende werking, die mede afhankelijk is van onze individuele vatbaarheid ervoor.

Ook kweekvlees heeft een dierlijke karakteristiek, een dierlijk trillingsgetal. Het eten van planten heeft een minder vergroevende invloed, omdat het verschil in evolutionaire graad met ons mensen groter is. Plantbewustzijn is aanmerkelijk minder vitaal en begeerte-achtig dan dierlijk en (huidig, gemiddeld) menselijk bewustzijn. Er is minder overeenkomst met onze gemiddelde denk-karakteristiek. Daarom heeft plantaardig voedsel een minder vergroevende invloed. Ook geldt dat veel planten,

zoals graansoorten, pas geogost worden op het moment dat ze van nature al zouden afsterven.

Wat doen we als we cellen kweken buiten de beschermende sfeer van het wezen waartoe ze behoren?

Om deze tweede vraag te kunnen overdenken, is het zinvol een ander deel van de Theosofie aan te roeren. Elk wezen dat zich belichaamt, vormt een samenwerking van grote groepen wezens. Eén wezen heeft de leiding. In het geval van een mens is dat een menselijk bewustzijn, in het geval van een koe een koeien-bewustzijn. En dat leidende wezen trekt een grote groep minder gevorderde wezens tot zich, die zijn lichaam vormen. Die groep bestaat voor een deel uit zijn 'vaste team' levensatomen zoals we eerder zeiden: wezens die ook in zijn vorige levens zijn lichaam vormden en waarmee hij dus een blijvende band heeft, door vele levens heen.

Die lagere wezens worden aangetrokken tot het *krachtenveld* dat uitgaat van het leidende bewustzijn. Er is een specifieke attractie. Binnen dat veld, binnen die levenssfeer, vinden ze hun eigen plaats, en helpen ze mee aan het functioneren van het lichaam. Er is sprake van een intensief samenwerkingsverband. De celwezens bevinden zich voortdurend onder de leiding en hoede van het leidende bewustzijn.⁽¹⁰⁾ Je kunt dan ook zeggen, dat dat krachtenveld een *sturende, beschermende en zuiverende* functie vervult voor al die lagere wezens.

Wat zijn nu de gevolgen van het feit dat celwezens aangetrokken worden tot kweekvlees, waardoor ze zich belichamen en voortplanten *buiten* de invloedssfeer van het dierlijke 'meester-bewustzijn' waartoe ze behoren? Dus buiten de sturende, beschermende en zuiverende atmosfeer van een specifiek koeienbewustzijn? Het is goed om hierover verder na te denken. We stippen slechts enkele richtingen aan, waarin je kunt denken. Wat is de *kenmerkend* van de celwezens die we aantrekken met kweekvlees? Zijn deze wezens in een bioreactor meer vatbaar of anders vatbaar voor invloeden van buiten? En aan wat voor invloeden van buiten kunnen we dan denken? Bouwen deze celwezens misschien een soort band op met de mensen die in de kweekvleesindustrie werken? En hoe zal die band zich dan gaan uiten, in de toekomst?

Wat kunnen de gevolgen voor mens en dier op langere termijn zijn?

Deze derde vraag vloeit voor een deel voort uit de tweede vraag. De celwezens die aangetrokken worden tot kweek-

vlees, zullen vroeg of laat herboren worden in het lichaam van het dierlijke bewustzijn dat hun 'meester' was en is. Oftewel, de celwezens die tot het lichaam van een bepaalde koe horen, en die tijdelijk 'gevangen' worden in kweekvlees, zullen weer reïncarneren in het lichaam van diezelfde koe. Gedragen deze celwezens zich dan nog hetzelfde als ze voorheen deden? Voegen ze zich opnieuw naar de leiding van het dierlijke wezen?

Bedenk, dat deze celwezens in de bioreactor dingen moeten doen – aangezet door de mens – die voor hen niet normaal zijn. Om enkele voorbeelden te noemen: de spierstamcellen moeten zich in de bioreactor tientallen malen delen; dat doen ze in de spieren van een koe nooit. Spiercellen zouden onder normale omstandigheden nooit spierweefsel vormen zonder dat tegelijkertijd – zeer geordend – bloedvaten en zenuwbanen worden gevormd. Spiercellen zijn dus altijd gewend om samen te werken met de cellen van bloedvaten en zenuwen. Maar in de bioreactor gebeurt dat niet, het is alleen maar spier. Ook is het voor spiercellen een onnatuurlijke ervaring, dat ze zich wél moeten vormen, maar dat ze geen moment actief worden. In de bioreactor krijgen de spiercellen niet de kans om te functioneren, om daadwerkelijk samen te trekken.

De ervaringen die wezens opdoen, nemen ze mee naar hun volgende belichamingen, als opgebouwde gewoontepatronen. Als je celwezens onder laboratoriumomstandigheden laat leven en groeien, roept dat de vraag op wat dit betekent voor hun toekomstige ontwikkeling. Kunnen ze (nog) in het lichaam van een dier geboren worden en hun functie vervullen? En als ze dat al kunnen, zijn ze dan in het lichaam van dat dier 'een vreemde eend in de bijt'? Hebben ze misschien een *communicatieprobleem* met de andere celwezens en met het leidende dierlijke bewustzijn? Gaan ze misschien hun eigen gang (tumoren)?

Gevolgen voor de mens

Tot nu toe schreven we enkel over het lot van de dierlijke celwezens die de spiercellen in het reactorvat bezielen. Maar kan een kweekvleesproductie ook invloed hebben op menselijke levensatomen? Zeker kan dat.

Dit is er namelijk aan de hand: de levensatomen die ons menselijk lichaam opbouwen, reizen in de periodes dat ze niet geïncarneerd zijn in ons lichaam, door alle rijken van de natuur heen, overeenkomstig hun karakter. Een aantal van deze wezens reist ook door het dierenrijk.⁽¹¹⁾ Zij kunnen dus zeker worden aangetrokken tot kweekvlees en daarin incarneren. Waarna ze, zoals we hiervoor al zeiden, vroeg of laat weer terugkeren in het lichaam van

het wezen dat hun ‘bron’ en ‘leidend bewustzijn’ is. In dit geval dus een menselijk wezen. En ook dan geldt, dat ze terugkeren met onnatuurlijke gewoontepatronen.

We zullen deze zaken ook moeten zien in het licht van de ontwikkeling van de hele maatschappij. We zien op alle fronten een snelle technische ontwikkeling, maar ons vermogen om alle gevolgen te voorzien, en deze technieken alleen te gebruiken voor het welzijn van het geheel, blijkt steeds onvoldoende. Daar komt nu weer een nieuwe techniek bij (vlees kweken): een techniek die, als men deze beheerst, vermoedelijk ook op menselijke stamcellen kan worden toegepast. Houden we dat tegen? We zien een lijn in deze ontwikkelingen: de technieken naderen steeds meer het punt waarop we *levensvormen ten eigen bate kunnen creëren*, voor onze, vaak heel kortzichtige doelen. Waarom zouden we niet vermijden dat we keer op keer dure lessen leren door schade en schande, terwijl we heel goed het andere pad kunnen volgen: leren om het vele lijden van mens en dier te voorkómen — door middel van ons nuchter verstand, liefst ook verlicht door ons groeiend inzicht in de Wetten van de Natuur.

Conclusie

Er is alle reden om de snelle ontwikkelingen die zich voordoen rondom kweekvlees, alert te volgen. Misschien zijn de nieuw opgeroepen problemen wel subtieler, meer verborgen, en dus lastiger te onderkennen en te beheersen, dan de oudere die we door deze techniek trachtten te vermijden. In dit artikel hebben we geprobeerd duidelijk te maken, dat je bij het kunstmatig kweken van vlees gebruikmaakt van grote groepen levende wezens, die je naar je toetrekt en die je in een zeer bepaalde richting beïnvloedt. En precies deze zelfde wezens vormen de levende bouwstenen van mens en dier.

Wij mensen zijn verantwoordelijk voor wat we, op kortere en langere termijn, andere wezens aandoen, ook uit onwetendheid. Is het niet wijzer om ons zonder omwegen boven onze gehechtheid aan ‘echt vlees’ te gaan staan, en ons te richten op veel minder of geen vlees eten? En op een veel diervriendelijker veeteelt?

Referenties

---

1. Bron: <https://www.nrc.nl/nieuws/2023/05/12/de-eerste-testfabriek-voor-nederlands-kweekvlees-is-er-nu-de-hamburgers-nog-a4164315>; bezocht op 25 augustus 2023.
2. Bronnen: <https://www.sciencelink.net/dossiers-and-collecties/dossier-kweekvlees/21227.article>; en <https://nl.wikipedia.org/wiki/Kweekvlees>; bezocht op 25 augustus 2023.
3. Bijvoorbeeld: <https://www.duurzaambo.nl/kennisbank/planet/11-home/5536-kweken-en-bioreactoren>; <https://kweekvleesinfo.nl/over-kweekvlees/>; bezocht op 25 augustus 2023.
4. Bronnen: <https://www.uu.nl/nieuws/serum-dat-kan-diervriendelijker>; https://veganchallenge.nl/verhaal-kweekvlees-is-vegan/?gad=1&gclid=CjwKCAjw1YckBhAOEiwA5aN4AZmEh0X7NFaaaZ-zQLU42FHyyTU_oBYX2noEiOogioLLXdUXqZ1L7xoC3TMQAvD_BwE; bezocht op 25 augustus 2023.
5. Zie onder andere: <https://www.ucdavis.edu/food/news/lab-grown-meat-carbon-footprint-worse-beef#:~:text=The20study20found20that20the,the20average20for20retail20beef>; bezocht op 25 augustus 2023.
6. Bron: <https://www.duurzaambo.nl/kennisbank/planet/11-home/5536-kweken-en-bioreactoren>; bezocht op 25 augustus 2023.
7. B. Voorham, ‘Het gevaar van genetische manipulatie. Een stille revolutie.’ Artikel in: *Lucifer*, jaargang 22, februari 2000, nummer 1, p. 14-21.
8. Zie onder andere ook deze bron: https://veganchallenge.nl/verhaal-kweekvlees-is-vegan/?gad=1&gclid=CjwKCAjw1YckBhAOEiwA5aN4AZmEh0X7NFaaaZ-zQLU42FHyyTU_oBYX2noEiOogioLLXdUXqZ1L7xoC3TMQAvD_BwE; bezocht op 25 augustus 2023.
9. H. Bezemer, ‘Als een stroom uit zijn bron. Hoe wij uit onze geestelijke kern emaneren.’ Artikel in: *Lucifer*, jaargang 25, februari 2003, nummer 1, p. 22-28.
10. Zie ref. 8.
11. G. de Purucker, *The Esoteric Tradition. Volume II*. Pasadena (US), Theosophical University Press, 1973, p. 776.

Uw Vragen

De waarde van de verschillen tussen mensen

Hoe ziet u vanuit de Theosofie de waarde en het doel van de verschillen tussen mensen? Als ik mijn inzichten hierover zou omschrijven, zover ze nu gaan, dan zou ik zeggen dat er schoonheid in de verschillen ligt. Dat er allereerst een verbondenheid is tussen alle mensen, maar tegelijkertijd een verdeeldheid die mij mooi en nuttig toeschijnt. Voor alle duidelijkheid wil ik aangeven dat ik geenszins het gedachtegoed aanhang van de superioriteit van een bepaald ‘ras’, of het idee heb dat alle mensen aan één norm moeten voldoen.

Antwoord

Uw vraag is intuïtief, en de antwoorden heeft u in feite al voor een deel zelf aangeduid. Wat halen we uit de Theosofie? Door de hele Kosmos stroomt fundamenteel EEN Leven, één levensstroom, die zich echter in de uiterlijke werelden vertakt in een eindeloze variatie van wezens, die elk op zich een unieke uitingsvorm zijn van dat ENE Leven. Eenheid in verscheidenheid is de grondtoon in heel de levende Kosmos.

Nergens zijn er wezens die buiten dit grenzenloze samenwerkingsverband staan, nergens zijn er wezens die precies hetzelfde zijn als een ander wezen. Elk wezen heeft een uniek karakter. Geen ster-wezen is gelijk aan een ander ster-wezen (en er zijn honderden miljarden, ja, eindeloos veel sterren). Geen planeet-wezen is gelijk aan een ander planeet-wezen, geen mens is gelijk aan een ander, ja zelfs geen atoomwezen is

precies gelijk aan een ander atoomwezen. Waarom is elk uniek? Omdat ieder een unieke combinatie van eigenschappen heeft ontplooid, gedurende het pad van evolutie dat hij tot nu toe heeft afgelegd.

Juist dankzij alle verschillen kan het geheel, als levend samenwerkingsverband, bestaan, functioneren en zich ontplooien. Waarom? Omdat ieder wezen, met zijn unieke invloed, de bijdragen van alle andere wezens aanvult. Zoals alle verschillende organen nodig zijn in één lichaam, of zoals een huis zowel een fundering, muren, als een dak nodig heeft. Elk mens is als een ‘cel’ in het ‘lichaam’ mensheid, maar slechts onmisbaar voor zover hij de mensheid dient. Je kunt het ook zo zeggen: elk mens is een knooppunt in een netwerk van leven, en als er één knooppunt niet functioneert, heeft dat een remmende werking op het functioneren van het hele netwerk.

De schoonheid van ‘eenheid in verscheidenheid’

De verschillen tussen mensen zijn dus waardevol, ja, noodzakelijk. Niet omdat ze een soort waarde hebben op zich – los van de rest – maar omdat geen karakteristiek kan worden gemist in *het geheel*. Als we alleen artsen hadden en geen vuilnismannen, dan zou het met de medische gesteldheid van een volk niet zo best zijn.

Het is niet nodig ons verschil met de ander te zien als ‘mijn identiteit’ en die als het ware te gaan koesteren. Integendeel, in deze wereld vol conflicten en onverschilligheid zien we een immense behoefte om *het gemeenschappelijke* in elk mens te leren zien en daarnaar te

gaan leven. Daarnaast is het zo dat elk mens evolueert, zich ontplooit, en waarom zouden we onszelf (of een ander) dan nu gaan vastprikken op bepaalde uiterlijke kenmerken? Onze huidige situatie is slechts een momentopname. We zijn allen spirituele wezens op een pad van voortdurende bewustzijns-uitbreiding.

Deze theosofische grondgedachte ‘eenheid in verscheidenheid’ heeft inspirerende consequenties. Je kunt terecht zeggen dat er grote schoonheid vanuit gaat, want het Hart van de Kosmos is zuivere harmonie — waarbij elk wezen die fundamentele harmonie nooit volledig kan uitdrukken, maar daarin wel steeds kan groeien. Vandaar ook dat elk mens diep in zijn hart de impuls voelt om die kosmische harmonie, die samengaat met wijsheid, rechtvaardigheid, menslievendheid en vreugde, steeds meer en steeds beter in zijn doen en denken te weerspiegelen. Dat is de stille, spirituele motor achter al onze innerlijke groei.

Wat zijn in dit verband ‘de uiterlijke rassen’ van de mensheid?

Die hebben betrekkelijk weinig betekenis, theosofisch gezien. De reden is simpel: wie een ander wil leren kennen, heeft er niets aan om naar de buitenkant te kijken, naar zijn huidskleur, uiterlijke tradities of tot welke godsdienst iemand formeel behoort. Je leert iemand kennen door iets te ervaren van de aard van zijn bewustzijn, van wat hij als menselijke ziel, als denker, is. Het draait om het innerlijk.

Het begrip ‘ras’ heeft slechts te maken

met uiterlijke overeenkomsten tussen ouders en kinderen. Binnen elk uiterlijk ras komen we een enorme verscheidenheid van innerlijke karakteristieken tegen.

Menselijke groepen

Interessanter is het om na te denken over menselijke *groepen*. Wij mensen werken met elkaar samen in talloze verschillende ‘groepen’, groot en klein. Hoe ontstaan die? Niet vanwege uiterlijke kenmerken maar vanwege een overeenkomst in *innerlijke* karakteristieken. Groepen ontstaan, omdat ‘het gelijke het gelijke aantrekt’. Omdat bepaalde mensen gelijksoortige interesses of gevoelens of attracties hebben. Die zorgen voor een aantrekkende kracht, die er vroeg of laat toe leidt dat we weer de mensen ontmoeten waarmee we vroeger ook te maken hadden. Groepen wederbelichamen zich dus! En elke keer dat we weer intensieve contacten met diezelfde mensen hebben, hebben we de kans onze samenwerking harmonieuzer te maken.

En met groepen bedoelen we werkelijk alle soorten van menselijke samenwerkingen, klein en groot, langdurig of heel kortstondig, vriendelijk of vijandig of neutraal. In feite is elke groep een evolutionaire leerschool voor een aantal mensen. Het is een omgeving waarin je juist die ervaringen kunt opdoen die je op jouw huidige punt van ontwikkeling nodig hebt. Het geeft je de kans – die je wel zelf moet pakken – om er spirituele lessen uit te leren, om de interactie harmonischer te maken en om een positieve impuls aan de hele groep te geven.

Let op: ook als mensen hevig botsen, is er sprake van intensief contact, en kun je werkelijk spreken over een groep. Dat wil echter niet zeggen dat conflicten nodig zijn om wijzer te worden,

integendeel! Een conflictsituatie is het gevolg van eerder disharmonieus handelen. Maar we kunnen er *ieder moment* voor kiezen om er harmonieus mee om te gaan. Dat laatste zal onvermijdelijk zijn overeenkomstige uitwerking hebben op de toekomstige keren dat je weer met deze mensen in interactie bent. De Wet van oorzaak en gevolg is altijd en overal werkzaam.

Kernidee: gelijkwaardig (en nimmer gelijk)

Elk wezen is volkomen gelijkwaardig aan elk ander, want elk is een uiting van het ENE Kosmische Leven — de vragensteller wees al op die gelijkwaardigheid. En hoe ver iemand is op het pad van evolutie doet daar niets aan af of aan toe. Zo geldt bijvoorbeeld voor ons mensen dat wij in het verre verleden niet allemaal tegelijk zijn begonnen met het ontplooiën van ons denken, onze mentale vermogens. Logisch dus dat er verschil in ontwikkeling is. Maar dat is nuttig, want juist door die verschillen hebben we een dynamisch harmonische samenleving.

Sfeer bij de geboorte

Heeft het gedrag van een zwangere vrouw invloed op de reïncarnerende ego van het kind dat ze gaat baren?

Antwoord

Allereerst moeten we nadrukkelijk stellen dat een zwangere vrouw en het te baren kind – maar ook de vader – in vorige levens een hechte band met elkaar hebben opgebouwd. Het karakter en de vermogens van het kind worden dan ook niet tijdens de zwangerschap gevormd, maar bestonden al. Het kind is een mens met zijn eigen

geschiedenis, zijn eigen kwaliteiten en gebreken die hij in vorige levens zelf heeft ontwikkeld.

Er is dus sprake van een lange voor-geschiedenis van ouders, kind, en, wellicht in iets mindere mate, broertjes en zusjes, grootouders, ooms en tantes, burens, ja, de gehele omgeving. In ieder geval zijn er drie karmische factoren – ouders en kind – die bepalen wat er gaat gebeuren. Hoe de moeder en vader zich tijdens de zwangerschap gedragen, is dan ook een karmisch gevolg van wat deze drie mensen gezamenlijk aan oorzaken hebben geschapen.

Welnu, als er in het vorige leven sprake is geweest van een harmonieuze band, waarbij allen onzelfzuchtig samenwerkten en met elkaar rekening hielden, dan zal de moeder een bepaalde houding aannemen. Zo zou ze geen alcohol drinken of roken. Ze zou stress vermijden en geen zelfzuchtige gedachten denken. Haar focus ligt op het welzijn van haar zoon of dochter. Die sfeer in het huis oefent al een invloed uit, lang *voordat* de vrouw in verwachting is. De onderlinge relatie van de partners, hun doelstelling in het leven, hun omgaan met anderen, kortom de mentale sfeer oefent een aantrekkingskracht uit op het kind. Onthoud dat het kind een menselijk wezen is dat zich al in vele levens ontwikkeld heeft. De hele situatie heeft invloed op de fysieke maar ook de mentale ontwikkeling van het aange-trokken kind: een invloed die zich nog vele jaren na de geboorte kan doen gelden.⁽¹⁾

De optimale situatie doet zich voor als er rust en liefde in het huis heerst. De aanstaande moeder richt zich voortdurend op gedachten van schoonheid, spiritualiteit en mededogen. Als het kind geboren is, heeft het alle mogelijkheden om het in zijn vorige leven opgebouwde karakter harmo-

Mensen die samenleven stralen een eigen, specifieke sfeer uit, die aantrekkelijk is voor bepaalde menselijke ego's.

nieuw te ontvouwen.

Als er daarentegen voortdurend strijd en emotionele spanning in het huis is, dan heeft dat een negatieve uitwerking op het kind. Die beïnvloeding kan vele jaren doorwerken, als het kind al lang de volwassen leeftijd heeft bereikt.

De belangrijkheid van het opbouwen van een kalme, onzelfzuchtige sfeer kan nauwelijks overschat worden. En denk bij sfeer niet slechts aan een mooie kinderkamer – hoewel dat ook van belang kan zijn – maar vooral aan een mentale sfeer: aan de gedachten die de aanstaande moeder en haar verwanten en vrienden denken. Al voordat hij geboren is, wordt de mens die weer terugkomt op aarde, door die sfeer in een bepaalde toon gestemd, die zijn nieuwe incarnatie een weldadige *richting* geeft. In zo'n sfeer kunnen zijn eigen edelste eigenschappen zich ten volle ontplooiën.

Referentie

1. Men leze Tessa Roseboom, *De eerste 1000 dagen* (De Tijdstroom, 2018); en *Baby's van de Hongerwinter*, (Atlas-Contact, 2010).

Karma

Aan karma kan niemand wat doen. Iemand ligt op sterven. De medische wereld grijpt in. De man wordt beter. Heeft de mens er dan toch invloed op?

Antwoord

Dat niemand wat kan 'doen' aan karma, is een formulering die je in de Theosofia niet zal vinden. 'Karma' betekent handeling, en we handelen altijd. We handelen omdat we dat willen. Onze vrije wil is daarom de grondslag van karma. We 'doen' daarom altijd wat aan karma.

Verder moet je, om een juist beeld van de wetmatigheid van karma te krijgen, je er goed van bewust zijn dat karma bestaat omdat er eenheid is, omdat alles met elkaar samenhangt. Dus de stervende en de dokter hebben een karmische band. De een beïnvloedt altijd de ander. Geïsoleerd karma bestaat niet. Als ik mijn buurman iets over de Theosofie vertel, beïnvloed ik hem. Als ik het niet doe, beïnvloed ik hem eigenlijk ook. Niet-handelen is ook handelen, zegt de *Bhagavad-Gītā*. Dus we oefenen

altijd invloed op elkaar uit. De vraag is: welke invloed? Positieve, ofwel onzelfzuchtige invloed, of willen we er zelf voordeel van halen?

Karma is in essentie vrije wil. Wat gedaan is, kan niet meer ongedaan gemaakt worden, en leidt ertoe dat we in de toekomst in bepaalde situaties terecht komen. Maar hoe we met die door onszelf gecreëerde situatie omgaan, vindt altijd plaats op basis van vrije wil, hetgeen tot nieuwe gevolgen zal leiden. In het concrete geval van de ernstig zieke man, zoals in de vraag geformuleerd wordt, kun je stellen dat de man door oorzaken uit zijn verleden in een toestand van ziekte terecht is gekomen. Die ziekte is geen van 'bovenaf' opgelegde doem, geen buiten die mens staand noodlot. Het feit dat hij in een tijd geboren is, waarin artsen blijkbaar in staat zijn sommige patiënten te genezen, is ook karma. Dat is geen 'geluk', maar eveneens oorzaak en gevolg.

Niettemin blijft de man zijn vrije wil behouden. Hij kan bijvoorbeeld na zijn genezing de adviezen van de artsen opvolgen – en hij leeft nog een lange tijd – of negeren, en hij ligt na korte tijd weer in het ziekenhuis.

Vraag

Bestaat geluk en pech dan niet? Als een voetballer de bal in eigen doel schopt, is dat toch domme pech?

Antwoord

In het dagelijks taalgebruik noemen we dat pech, maar strikt genomen is er sprake van oorzaak en gevolg. De oorzaak van het schieten van de bal in je eigen doel kan zijn dat je geen balcontrole hebt; en dat heeft natuurlijk ook weer een oorzaak. Misschien ben je lui en heb je niet getraind. Misschien concentreerde je je niet, omdat je die nacht slecht geslapen hebt, of

omdat je voetbal niet zo belangrijk vindt. En zo zijn er tientallen mogelijke oorzaken op te noemen.

Maar wat belangrijker is, is dat je door die ‘blunder’ in staat wordt gesteld te leren. Je leert te relativiseren. Je leert je verlies met een lach te aanvaarden. En dat geldt net zo goed voor alle andere leden van het genoemde voetbalteam. Zelfs de kleinste gebeurtenissen in ons leven, en vooral die welke pijn doen, stellen ons in staat te groeien in wijsheid. Daarom wordt gezegd dat karma onze beste leermeester is.

Het is voor ons soms moeilijk te achterhalen wat precies de oorzaak is van wat we ‘pech’ of ‘geluk’ noemen. En omdat we die oorzaak niet waarnemen, spreken we van toeval of willekeur, pech of geluk. Maar in de hele kosmos, in alles wat we kunnen waarnemen, vinden gebeurtenissen niet zomaar plaats. Er ligt altijd een oorzaak aan ten grondslag. Het feit dat wij die oorzaak niet kennen, wil niet zeggen dat die er niet is.

Gaat opgedane kennis verloren?

De Theosofie zegt dat in dit leven opgedane kennis niet verloren gaat. Geldt dat voor alle soorten kennis? Als je in dit leven advocaat of rechter bent, zal je dan in een volgend leven het wetboek al kennen?

Antwoord

Het ligt eraan wat voor soort kennis je bedoelt. Je hebt duurzame kennis. Dat wat we begrip of inzicht noemen. Kennis over de achtergrond van de dingen. En je hebt uiterlijke kennis. Die heeft te maken met de uiterlijke wereld. Die eerste kennis – die in de Bijbel soms de *Wijsheid van Boven* wordt genoemd – is duurzaam. Als je *inzicht* hebt

gekregen in de achterliggende oorzaken van het leven, kan niemand je die ooit afnemen. De tweede soort kennis, die van de uiterlijke wereld, is tijdelijk. Die verlies je als je sterft. Dit soort uiterlijke kennis moet je elke incarnatie weer opdoen, geholpen door je opvoeders en leraren.

Dus om het voorbeeld uit de vraag verder uit te werken: wetkennis van Nederland zal je in een volgend leven vergeten zijn. In dit leven kun je weten welk artikel van het Wetboek toepasbaar is op een bepaalde situatie, maar in een volgend leven is die kennis verloren. Dat geeft waarschijnlijk ook niet, want in een volgend leven zullen er andere wetten zijn en heeft de rechter of de advocaat niets meer aan zijn kennis van het huidige wetboek. Die kennis heeft dus alleen in dit leven zin en je verliest die bij de dood. Maar het *vermogen* kennis op te doen, gaat niet weg. Dus het *vermogen* justitiële teksten te lezen, te begrijpen en te interpreteren, dat blijft. Dat vermogen is nu wat we *talent* noemen. Wat je vervolgens in dit leven met je vroeger opgebouwde vermogens en talenten doet, hangt van je keuzen nu af. Je kunt ze laten ontkiemen en uitgroeien, verder versterken, of er juist geen enkele energie in stoppen. In het laatste geval blijven ze als sluimerende, onbenutte zaden in je bewustzijn liggen. Ander voorbeeld: als je in dit leven goed bent in talen of wiskunde, dan zal je in een volgend leven weliswaar weer opnieuw de taal moeten leren – en misschien word je in een heel ander land geboren – maar het *vermogen* taal te leren, het inzicht in taal, het talent, is er nog steeds. De woordjes en de grammatica van een vreemde taal zal je weer onder de knie moeten krijgen, maar iedere taaldocent weet dat dit bij de een haast vanzelf gaat, terwijl een ander er veel moeite voor moet doen. En dat geldt voor wiskunde, mensen-

kennis, biologie, voor alles.

Kortom, uiterlijke kennis is alleen goed voor dit ene leven, maar inzicht, begrip, wijsheid – alles wat te maken heeft met de blijvende, spirituele kant van ons bewustzijn – zal nadat we die *ontwikkeld* hebben, nooit meer verloren gaan. Je bent het geworden. En wat je bent, dat kun je nooit verliezen.

Devachan

Is devachan een plek of een sfeer? Zitten er meerdere mensen daar? En in welk soort lichaam?

Antwoord

Na het sterven zijn er verschillende fasen waardoorheen de geëxcarneerde mens trekt. De meest verhevene is wat we *devachan* noemen, een woord dat je zou kunnen vertalen als de wereld van de goden of de goddelijke wereld. Devachan is echter geen plek, geen sfeer, geen wereld: het is een *toestand van bewustzijn*. Je kunt overal in devachan zijn. Iemand die idealen dromend door het leven gaat, geen praktisch inzicht heeft, niet gestoord wordt door wat er om hem heen gebeurt, verkeert in zeker opzicht in een devachanische toestand, zij het natuurlijk zeer beperkt. Hij maakt zijn eigen droomwereld en leeft erin.

In de devachanische toestand herbelevan we onze meest edele gedachten, onze spirituele idealen en aspiraties van het beëindigde leven. Daarom heeft iedereen zijn eigen devachan, omdat iedereen zijn eigen spirituele idealen heeft. Daarom zijn er ook vele graden van devachan: van zeer verheven tot nauwelijks uitstijgend boven ons aards bewustzijn. Als je geen spirituele tendensen hebt gekend – dus nooit edele gedachten hebt gedacht, nooit anderen *werkelijk* hebt geholpen, nooit

liefde hebt gevoeld voor je medemensen, of zelfs als je nooit hebt geloofd dat er überhaupt een leven na de dood kan zijn – dan zal je geen devachan kennen. Dan is voor jou, nadat je al de lagere elementen van je hebt afgeworpen, de dood een onzelfbewuste toestand, zoals in een droomloze slaap.

De gelukzaligheid van devachan is veel groter dan welk geluk dan ook op Aarde. Waarom? Omdat alle lagere elementen van het bewustzijn – de persoonlijke gedachten, begeerten en emoties zoals zorgen en angsten – door de mens bij het sterven worden achtergelaten. Die kunnen daarom de gelukzalige ideaalbeelden die de *devachani* waarneemt, niet verstoren. Niettemin is devachan een illusie. Het is een schone illusie, dat wel, maar de mens verkeert in een droomwereld. In die droomwereld – en we gebruiken het woord ‘droom’ bij gebrek aan een ander woord – vertoeven we met allerlei andere mensen, onze geliefden. Maar dat is schijn, hoewel wij menen dat het zeer reëel is. Het zijn echter de projecties van onze hogere aspecten van het bewustzijn, die we waarnemen en die we voor werkelijk houden, ja, die voor ons veel werkelijker zijn dan welke ervaring dan ook op aarde. Alleen zeer spirituele mensen – en we spreken nu over Meesters van Wijsheid en Mededogen – die zelfbewust sterven, verliezen hun zelfbewustzijn niet na de dood van het lichaam. Zij zullen daarom aan de illusie van devachan ontgroeid zijn. Zij verkeren ook na hun dood – dat wil zeggen: nadat ze het fysieke voertuig hebben afgeworpen – in een zelfbewuste toestand in de innerlijke Kosmische gebieden. Ze weten waar ze zijn. Natuurlijk moet het menselijke bewustzijn *ergens* zijn na de dood. Maar de plek waar het verkeert, is feitelijk onbelangrijk, omdat de

mens er niets van merkt. Hij vertoeft in zijn edele droomwereld. Hij is opgenomen in wat we ‘de boezem van de monade’ noemen, ofwel onze innerlijke god, Ātman.

Hier naderen we een zeer diepgaande leer, waarvan we nu slechts heel kort dit kunnen zeggen. Als wij gestorven zijn, is onze innerlijke god vrij en vervolgt zijn eigen pad van ontwikkeling, terwijl die ons als het ware meedraagt, zoals een moeder een baby in een reiswiegje meedraagt. Het menselijke bewustzijn is opgenomen in het grotere geheel van de stroom van bewustzijn die we zijn.

Voor verdere informatie over de processen van het sterven en toestanden na de dood verwijzen we naar de *Esoteric Teachings* deel 11 en 12 van Gottfried de Purucker.⁽¹⁾

Referentie

1. G. de Purucker, *Esoteric Teachings. Volume 11 en 12* (Death and the circulations of the Cosmos, part 1 and 2). The Hague, I.S.I.S. Foundation, 2015.

Mededogen en mensen die kwaad willen doen

Hoe kun je mededogend zijn ten opzichte van mensen die kinderen kwaad willen doen? We moeten onze kinderen toch verdedigen? Ik denk dat degene die kinderen kwaad wil doen, moet leren mededogend te zijn. Hij moet van onze kinderen afblijven.

Antwoord

Ik weet niet zeker of de vragensteller hetzelfde onder mededogen verstaat zoals wij dat doen. Het lijkt erop alsof hij denkt dat je wel mededogend kunt zijn ten opzichte van de ene mens,

maar niet ten opzichte van een ander. Volgens ons begrip van mededogen is dat niet zo.

Mededogen, zoals wij dat zien, is een *toestand van bewustzijn*, waarin je je één weet met de *totaliteit* van het leven. Dat besef van eenheid doordringt je denken. Je brengt het in je daden tot uitdrukking. Je gaat dus altijd uit van het grotere geheel, de *gemeenschap*, in de meest universele betekenis van het woord. Niemand – geen mens, dier, plant of welk levend wezen dan ook – sluit je uit. Je doet steeds dat, wat het welzijn van *allen* ten goede komt.

Een mededogend mens zou daarom in actie komen als aan kwetsbare mensen – en dat zijn kinderen vaak – op enigerlei wijze kwaad zou worden gedaan. Hij zou met alle wijsheid die hij heeft, proberen dit te voorkomen, en als het reeds geschied is, zal hij er alles aan doen dat het niet meer gebeurt. Hij zou zelf in actie komen of deskundigen die kunnen ingrijpen, waarschuwen. Of als hij het nodig acht, zal hij het allebei doen.

Maar mededogen is universeel. Dus het geldt ook voor degene die kwaad doet. Dat wil echter niet zeggen dat je iets met de mantel der liefde moet bedekken. Zeker niet. Mededogen betekent niet ‘lief zijn’ voor de ander, wat die ander ook doet. Er zijn soms situaties waarin je als mededogend mens juist niet lief bent, maar anderen een spiegel voorhoudt en laat zien dat zijn gedrag niet getolereerd wordt, omdat het anderen pijn doet. Je doet dat echter vanuit een mentale houding, waarin je de ander geen kwaad toewenst. Haatgevoelens, wraak of vergelding kent de mededogende mens niet.

Hoe bereiken we het meest: door straffen of moreel leiding geven?

Je zult iemand die kwaad wil, op zijn

meer edele kwaliteiten moeten aanspreken. Dat vereist allereerst dat je zelf vanuit die edeler aspecten leeft, zodat je die in de ander kunt herkennen. Als je vanuit mededogend begrip de ander benadert, zul je hem ook op zijn meer innerlijke kwaliteiten aanspreken. Gemakkelijk is dat niet, zeker niet bij mensen die ver van hun eigen innerlijke kern zijn afgedwaald. Mensen kunnen door de uiterlijke wereld zo verblind zijn, zo ver losgeraakt van hun eigen geweten en de invloeden van hun hogere natuur, dat ze tot de meest afschuwelijke dingen in staat zijn. Ze zijn in feite de meest kwetsbare mensen binnen de mensheid. Ze hebben de juiste leiding nodig.

Brengen we hen weer in contact met hun edelere kant door ze te haten? Of door ze te pijnigen met vreselijke straffen? Of zal juist een mededogende benadering van deze mensen, op een verstandige manier vormgegeven, hen ertoe brengen iets meer naar de innerlijke stem van het eigen geweten te luisteren en de deur naar hun innerlijk iets meer te openen?

Hebben we ons weleens verdiept in mensen die kinderen kwaad doen? Hebben we ons weleens afgevraagd wat daarachter zit? Wat weten we van hun ervaringen, van hun verleden, hun pijn? Vaak geven we ons over aan haat en willen we dat geweldplegers lijden. Maar helpt het als we hen straffen? Of zal onze haat en strenge straf hen nog dieper doen zinken in hun lagere natuur?

Wij denken dat een mededogende benadering hun tenminste de mogelijkheid geeft – ook al is dat natuurlijk moeilijk – dat er enig inzicht bij hen ontstaat, omdat ze weer contact maken met wat ze *werkelijk* zijn.

Het stimuleren van iemands ware Mens-zijn

Natuurlijk laten we voor hun omgeving

gevaarlijke mensen, niet zomaar hun gang gaan. Dat is voor hun omgeving noch voor hen zelf een goede zaak. Hun omgeving wordt geconfronteerd met wellicht hun agressie en zichzelf komen nog meer in de macht van hun zelfzuchtige, dierlijke instincten. Indien het niet anders kan, zullen ze afgezonderd moeten worden, opgesloten in een besloten gemeenschap, maar altijd met het mededogende doel hen weer tot werkelijke Mensen op te laten groeien. We kunnen dat doen door hen binnen die bewaakte mini-samenleving heel geleidelijk kansen tot bewustzijns groei te geven. En dat is zeker mogelijk.

We kennen de verhalen van de grote Leraren der mensheid die door hun grenzenloos mededogen moordenaars en dieven tot liefdevolle mensen wisten te inspireren. Helaas beschikken de meesten van ons nog niet over die enorme mededogende kracht, die allesveroverende grenzenloze Liefde, die tot elk hart doordringt. Maar met de mededogende kracht die wij kunnen opbrengen, kunnen we al wonderen verrichten. Er zijn genoeg gevallen bekend van mensen die de wreedste misdaden hebben gepleegd en die door de respectvolle benadering van anderen, van mens tot mens, tot inkeer zijn gekomen.

Vanuit wijsheid de oorzaken wegnemen

Ten slotte nog een heel belangrijke gedachte. Mededogen moet gepaard gaan met wijsheid. Een wijs mens zal vooral proberen de *oorzaken* weg te nemen die tot het kwaad in de wereld leiden. Die oorzaken liggen in de algemene mentaliteit. Die mentaliteit is het gevolg van de veelal materialistische visie die mensen op het leven hebben.

De wijze en mededogende mens zal door middel van zijn denken en gedrag een

andere visie helpen te verspreiden, namelijk dat er een essentiële eenheid ten grondslag ligt aan al wat leeft. We oogsten in elk nieuw leven wat we in vorige levens gezaaid hebben. We doen dat gezamenlijk, want we zijn met onbreekbare banden met elkaar verbonden. Wat dus de één de ander aandoet, werkt altijd terug op degene die het kwaad pleegde. Als alleen de wetmatigheden van reïncarnatie en karma algemener bekend zouden zijn, verdween heel veel van het kwaad, want wie zaagt de tak af waarop hij zelf zit?

De kerngedachte

Kortom, we denken dat je evenzeer mededogen kunt betrachten jegens mensen die kwaad willen. Sommigen zullen ons wereldvreemd vinden en verstoken van alle realiteitszin. Wij denken echter dat mededogen op de lange termijn veel praktischer is dan het koesteren van haat jegens de onrechtpleger. In het diepst van zijn hart is elk mens een edel wezen, wij zeggen zelfs een goddelijk wezen. Hoe zinvol is deze kennis als je welk mens dan ook benadert.

Activiteiten agenda

Online lezingen

Elke woensdag om 19:30 uur is er een lezing waarin vanuit de Theosofie een onderwerp wordt besproken, dat in de praktijk van grote waarde is.

Serie: Vertrouwd raken met de cyclus van leven en dood

04 oktober	Kunnen we het reïncarnatieproces herkennen?
11 oktober	Leerprocessen tijdens slaap en dood
18 oktober	Gewetensvol omgaan met vraagstukken rond leven en dood
25 oktober	Vertrouwd raken met de cyclus van leven en dood in de praktijk: interactieve uitwisseling over dit thema

In de maatschappij neemt de behoefte toe om met elkaar in gesprek te gaan over alles wat te maken heeft met leven, sterven en dood. Hoe dat gesprek verloopt, hangt sterk af van ieders uitgangspunt. Ga je uit van de eenmaligheid van het leven of van cycliciteit, van reïncarnatie? Deze serie lezingen start met de vraag of we het proces van reïncarnatie kunnen herkennen, en zo ja, hoe. Vervolgens staan we stil bij de sterke analogie van de processen van slaap en dood, en hoe we in beide gevallen onze levenslessen verinnerlijken. Daarna vragen we ons af: hoe

kun je gewetensvol omgaan met de diverse vraagstukken rond leven en dood?

Tijdens de laatste avond van deze serie is er een interactieve uitwisseling over de betekenis van dit thema voor de praktijk. We wisselen dan direct gedachten daarover uit.

Het volledige lezingenprogramma van dit seizoen vind je op: www.blavatskyhouse.org.

Cursus Universele Wijsheid

In deze cursus gaan we uit van Universele Wijsheid. Iedereen kan deze wijsheid leren kennen. Dit is geen nieuwe wijsheid; ze is de kern van alle grote religieuze, filosofische en wetenschappelijke stelsels. Deze wijsheid stelt je in staat om elke levensvraag op te lossen en daarmee een bijdrage te leveren aan een meer harmonieuze wereld.

Tijdens de cursus worden onder andere de volgende onderwerpen besproken: Eenheid, Werkelijkheid, Het denken, Zelfkennis, Cycliciteit en karma, Ideaalbeeld, Ongesluierd denken.

De cursus wordt online via Zoom gegeven. Voor degenen die liever niet via Zoom de cursus willen volgen, wordt voor een beperkte groep de cursus ook op locatie aangeboden.

Wil je deze wijsheid leren kennen? Geef je dan op voor deze cursus, zie: www.blavatskyhouse.org.

Terugzien

Op 10 september vond het nationale symposium 'De Religie van morgen – Verbinding door wijsheid, mededogen en vrede' plaats.

Op onze website: blavatskyhouse.org/nl/symposium/archief/symposium-2023/ kunt u de lezingen terugzien, of alsnog bekijken:

1. Hoe kun je het Ene Leven herkennen?
2. Religie is een werkwoord
3. Conclusie: De Religie van morgen

Colofon

Redactie: Barend Voorham,
Henk Bezemer, Nico Ouwehand,
Rob Goor, Erwin Bomas, Bouke van den
Noort

Eindredactie: Herman C. Vermeulen

Redactie: A. Kramer
T: 070-3461545
e-mail: lucifer.red@stichtingisis.org

Reacties: De redactie houdt zich het
recht voor om ingekomen stukken te
selecteren en in te korten.

Abonnementen: kunnen op ieder
gewenst tijdstip ingaan, gelden voor
het hele kalenderjaar en worden
automatisch verlengd, indien ze niet
voor 1 december van het lopende
abonnementsjaar schriftelijk zijn
opgezegd. Dit is niet van toepassing op
cadeau-abonnementen.

Abonnementsprijs:
€ 26,50 voor 6 nummers (1 jaargang),
losse nummers € 4,60
Prijswijzigingen voorbehouden,
IBAN: NL19TRIO0786911905

Uitgeverij: Stichting I.S.I.S.,
Blavatskyhuis, De Ruijterstraat 72-74,
2518 AV Den Haag, tel. 070-346 15 45,
fax 070-345 24 67
e-mail: lucifer@stichtingisis.org
internet: www.blavatskyhouse.org
Aanvragen van *Lucifers* kan ook via het
contactformulier op deze site.
ISSN 1382-2942

© Stichting I.S.I.S.
Niets uit deze uitgave mag worden
verveelvoudigd of openbaar gemaakt in
enige vorm of op enige wijze, hetzij
elektronisch, mechanisch, door
fotokopieën, opnamen of enige andere
manier, zonder voorafgaande
toestemming van de uitgever.

BTW-nummer: 003417190B01

Stichting I.S.I.S.

De naam I.S.I.S. staat voor International
Study-centre for Independent Search
for truth.

Het doel van Stichting I.S.I.S. is het
vormen van een kern van Universele
Broederschap, door het bestuderen en
verspreiden van kennis over de
geestelijke achtergrond van mens en
kosmos, vrij van dogmatiek.

Stichting I.S.I.S. doet dit via cursussen,
lezingen, ondersteuning bij waarheids-
onderzoek, het uitgeven, verkopen en
uitlenen van boeken en tijdschriften, en
het stimuleren van de praktische
toepassing van die kennis.

Stichting I.S.I.S. is per definitie
boven-religieus en boven-politiek,
en ontvangt geen overheids subsidie.
Alle werkzaamheden van Stichting
I.S.I.S. worden verricht op basis van
vrijwilligheid. De organisatie kent geen
betaalde functionarissen.

Stichting I.S.I.S. is niet verantwoordelijk
voor enigerlei verklaring of mening, die
in dit blad wordt gepubliceerd, tenzij
dit uitdrukkelijk wordt vermeld.

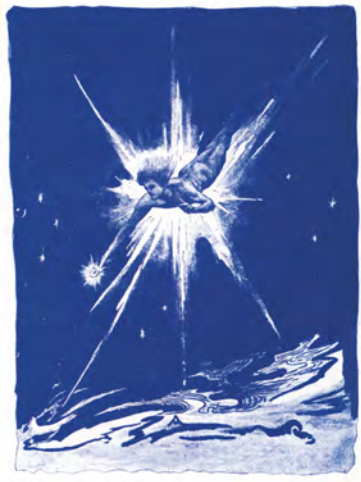

Stichting I.S.I.S. is een algemeen nut
beogende instelling, ANBI nummer:
50872. Zie voor de mogelijkheid om de
stichting financieel te steunen:
www.anbi.nl.

Stichting I.S.I.S.

Centraal in het werk van Stichting I.S.I.S. staan de volgende uitgangspunten:

1. De essentiële eenheid van al het bestaande.
2. Op grond daarvan: broederschap als feit in de natuur.
3. Respect voor ieders vrije wil (gebruikt vanuit deze gedachte van universele broederschap).
4. Respect voor ieders vrijheid de eigen levensvisie op te bouwen.
5. Ondersteuning geven bij het opbouwen en verdiepen van de eigen levensvisie en bij het toepassen ervan in de praktijk van het leven.

Waarom dit tijdschrift *Lucifer* heet

Lucifer betekent letterlijk Licht-brenger.

Iedere cultuur in Oost en West heeft zijn lichtbrengers: inspiratoren die de aanzet geven tot geestelijke groei en maatschappelijke vernieuwing. Zij stimuleren de mens tot zelfstandig denken en leven in besef van broederschap.

Altijd worden ze tegengewerkt en belasterd door de gevestigde orde. Altijd zijn er mensen die zich daardoor niet laten afschrikken en hun wijsheid onbevooroordeeld benaderen en onderzoeken.

Voor hen is dit tijdschrift bedoeld.

“... de titel die voor ons tijdschrift werd gekozen, slaat evenzeer op goddelijke ideeën als op de rebellie van de held in Miltons *Paradise Lost* ...

Wij werken voor ware Religie en Wetenschap, vóór feiten en tegen verzinsels en vooroordeel. Het is onze plicht – net als die van de natuurwetenschap – licht te werpen op natuurfacten die tot nu toe waren gehuld in de duisternis van de onwetendheid ... Maar de natuurwetenschap is maar één aspect van Wetenschap en Waarheid. De wetenschap van de ziel en van de ethiek, oftewel de Theosofie, de kennis van goddelijke waarheid, is nog veel belangrijker ...”

(Helena Petrovna Blavatsky in het eerste nummer van *Lucifer*, september 1887)